

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

**ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Το αρχαιολογικό μουσείο στην Ελλάδα, εκθέσεις και
εκπαιδευτικά προγράμματα - Η περίπτωση του Αθανασάκειου
Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου**

Παπαγιαννούλη Μαργαρίτα

A.M.: 1115066

Επόπτες: Λώλος Ιωάννης, Νικονάνου Νίκη

Βόλος, 2020

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την διεκπεραίωση της πτυχιακής μου εργασίας με τίτλο «Το αρχαιολογικό μουσείο στην Ελλάδα, εκθέσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα - Η περίπτωση του Αθανασάκειου Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου» θα ήθελα να ευχαριστήσω αρχικά τον επιβλέποντα καθηγητή κύριο Λώλο Ιωάννη και την επιβλέπουσα καθηγήτρια κυρία Νικονάνου Νίκη για την ενθάρρυνση και την πολύτιμη βοήθεια που μου παρείχαν. Τις θερμές μου ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω και στις αρχαιολόγους της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μαγνησίας κυρία Ροντήρη Βάσω και κυρία Καλογιάννη Αιμιλία και στη μουσειοπαιδαγωγό κυρία Τσιάμαγκα Ευμορφία για τις χρήσιμες πληροφορίες που μου παρείχαν σχετικά με το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την τοπική διαχειρίστρια Μουσείου Πλινθοκεραμοποιίας Ν. & Σ. Τσαλαπάτα και μουσειοπαιδαγωγό κυρία Δαμιανάκου Νάντια η οποία στα πλαίσια της πρακτικής μου άσκησης στο Μουσείο Πλινθοκεραμοποιίας μου έδωσε ιδιαίτερα ωφέλιμες συμβουλές για την πτυχιακή μου εργασία. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια και τα προσφιλή μου πρόσωπα για τη στήριξη και την εμπύχωση που μου προσέφεραν.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
1. ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΧΩΡΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	5
1.1. ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟ : ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΠΑΡΧΕΣ ΕΩΣ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΜΟΥΣΕΙΟ	5
1.2. ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	10
1.3. Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ	13
1.4. ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ	16
2. ΕΚΘΕΣΕΙΣ	18
2.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΟΥΣΕΙΑΚΗΣ ΈΚΘΕΣΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	18
2.2. ΕΚΘΕΣΙΑΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ	21
3. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ	26
3.1. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ Ο ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	26
3.2. ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ	30
4. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΑΚΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΟΛΟΥ	32
4.1. ΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ	32
4.2. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ	35
4.3. ΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ	39
4.4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	46
5. ΠΡΟΤΑΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	47
5.1. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	47
5.2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	51
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	53

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εντάσσεται στο πλαίσιο του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Αντικείμενο της εργασίας αποτελεί η ανάλυση του ρόλου του μουσείου στην εκπαίδευση και την πνευματική καλλιέργεια του ανθρώπου. Συγκεκριμένα μελετάται το ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο ως χώρος μάθησης με κύριους άξονες τις εκθέσεις και τα εκπαιδευτικά προγράμματα και έπειτα τεκμηριώνεται μέσα από το παράδειγμα του Αθανασάκειου Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου. Αρχικά παρουσιάζεται η ιστορία του μουσείου ως θεσμού και ως φορέα άτυπης εκπαίδευσης με έμφαση στο ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο. Εν συνεχεία εξετάζεται λεπτομερώς η λειτουργία και ο σχεδιασμός της σύγχρονης μουσειακής έκθεσης και των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και το πώς αυτά συμβάλλουν στο να προσφέρουν στον επισκέπτη μια διαδραστική μουσειακή εμπειρία με ποικίλα μαθησιακά αποτελέσματα. Ακολουθεί ιστορική ανασκόπηση και παρουσίαση του Αθανασάκειου Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου καθώς και αναλυτική παρουσίαση των εκπαιδευτικών του δράσεων οι οποίες αφορούν τις περισσότερες ομάδες κοινού. Τέλος, παρατίθεται μια πρόταση εκπαιδευτικού προγράμματος με κεντρικό θέμα το νεολιθικό πολιτισμό.

1. Το αρχαιολογικό μουσείο στην Ελλάδα ως χώρος εκπαίδευσης

1.1. Τι είναι μουσείο : από τις απαρχές έως το σύγχρονο μουσείο

Στον αρχαίο ελληνικό κόσμο η λέξη «μουσείον» σήμαινε τον ναό των Μουσών, τον τόπο δηλαδή όπου έμεναν οι Μούσες (Δρανδάκης, 1927-1934), οι κόρες του Δία και της Μνημοσύνης. Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία, οι Μούσες ήταν οι προστάτιδες των τεχνών, των γραμμάτων, της φιλοσοφίας, της μουσικής και των επιστημών. Ήδη από την αρχαιότητα δηλαδή, η έννοια αυτή συνδέεται με τις πολιτισμικές αξίες.

Σήμερα οι περισσότερες χώρες αναγνωρίζουν και υιοθετούν τον ορισμό που συντάχθηκε το 2007 στον Κανονισμό του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM) κατά τον οποίο το μουσείο ορίζεται ως ένας μη κερδοσκοπικός θεσμός/οργανισμός (institution) στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξης της, ανοιχτός στο κοινό, ο οποίος αποκτά, συντηρεί, ερευνά, προβάλλει και εκθέτει την υλική κληρονομιά της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντος της, με στόχο την εκπαίδευση, μελέτη και ψυχαγωγία (Icom (International Council of Museums) Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων). Ο ορισμός αυτός συνδέει άμεσα το μουσείο με την εκπαίδευση και την αναψυχή καθιστώντας το ανοιχτό και προσιτό προς όλο τον κόσμο.

Εντούτοις, έχουν προταθεί και διαφορετικοί ορισμοί από κάποιες χώρες. Η Αμερικανική Ένωση Μουσείων, ορίζει το μουσείο ως έναν οργανωμένο και μη κερδοσκοπικό οργανισμό με στόχο κατ' ουσία εκπαιδευτικό ή αισθητικό, με επαγγελματικό προσωπικό, που κατέχει και χρησιμοποιεί απτά αντικείμενα, τα οποία επιμελείται και εκθέτει στο κοινό με κάποιο τακτό πρόγραμμα (AAM, 1973).

Επιπρόσθετα, βάσει του ορισμού που ενέκρινε η Ένωση Μουσείων της Βρετανίας στο συνέδριο του 1984, «το μουσείο είναι ένας οργανισμός που συλλέγει, τεκμηριώνει, διαφυλάσσει, εκθέτει και ερμηνεύει υλικές μαρτυρίες και σχετικές πληροφορίες για το δημόσιο όφελος». Το 1998 ο ορισμός αυτός αναδιαρθρώνεται και πλέον διατυπώνεται ως εξής : «τα μουσεία επιτρέπουν στους ανθρώπους να εξερευνούν συλλογές για έμπνευση, μάθηση και ψυχαγωγία. Κάνουν προσιτά αντικείμενα και δείγματα του φυσικού κόσμου τα οποία διαφυλάσσουν για την κοινωνία» (Οικονόμου, 2003).

Το μουσείο είναι ένα σημαντικό μέσο που συνδέει το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον. Συνιστά αβίαστο και ευχερή τρόπο να κατανοήσει κανείς τον εαυτό του, την κοινωνία στην οποία εντάσσεται, την σχέση της τοπικής/εθνικής κοινωνίας με τον υπόλοιπο κόσμο αλλά και την θέση του μέσα σε αυτόν τον κόσμο• κι αυτό διότι βασίζεται στην άμεση μετάδοση της γνώσης μέσω των αισθήσεων. Αυτή η επαφή με τον πολιτισμό και η επιμόρφωση μπορεί να αποτελέσει μοχλό για την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής του ατόμου και συνεπώς για την γενική κοινωνική καλλιέργεια. Πρόκειται δηλαδή για έναν ζωντανό, πολυσχιδή, κοινωνικά διαθέσιμο οργανισμό.

Σήμερα υπάρχουν ποικίλα είδη μουσείων και διακρίνονται ανάλογα με το είδος της συλλογής σε: Αρχαιολογικά, Τέχνης, Ιστορικά, Θεματικά, Λαογραφικά, Φυσικής Ιστορίας, Επιστημών, Πολεμικά, Νομισματικά, Ναυτικά, Εθνολογικά. Ανάλογα με τον ιδρυτικό και διαχειριστικό φορέα σε: Κρατικά, Δημόσια και Ιδιωτικά. Ακόμη βάσει εμβέλειας σε Εθνικά, Περιφερειακά και Τοπικά. Βάσει χώρου: Αρχαιολογικοί χώροι Υπαίθρια, Ιστορικά κτήρια-μουσεία και βάσει κοινού: Γενικά, Εκπαιδευτικά, Ειδικού ενδιαφέροντος.

Αξίζει να προστεθεί και ο εγκυκλοπαιδικός ορισμός της έννοιας: Το μουσείο «είναι αυτόνομο κτήριο ή χώρος όπου φυλάσσονται, μελετώνται επιστημονικώς και εκτίθενται σε κοινή θέα αντικείμενα αναγνωρισμένης αξίας, αντικείμενα από το παρελθόν ή με μορφωτικό ενδιαφέρον» (Μπαμπινιώτη, 2008).

Το μουσείο χαρακτηρίζεται από μια μακραίωνη ιστορία μέσα στο χρόνο έως να φθάσει στη σημερινή του μορφή. Αξίζει να παρουσιαστούν οι ιστορικές φάσεις αυτού του πολυδυννητικού και πολυσχιδή πολιτιστικού οργανισμού.

Ένα από τα προγονικά, ανθρώπινα ένστικτα είναι η ανάγκη για συλλογή αντικειμένων ή αλλιώς το «συλλέγειν». Υπάρχουν ποικίλοι λόγοι που οδηγούν τον άνθρωπο στη συλλεκτική δραστηριότητα, ψυχολογικοί, κοινωνικοί κ.ο.κ. . Ήδη από την εποχή του χαλκού έχει παρατηρηθεί συσσώρευση λίθινων και χάλκινων αντικειμένων όπως εργαλεία, αγγεία κ.α. σε ταφές και αποθέτες. Το ένστικτο του «συλλέγειν» συνεπάγεται την ανάγκη για ανάδειξη των συλλογών.

Όπως προαναφέρθηκε, στην αρχαία Ελλάδα το «μουσείον» ως έννοια παρέπεμπε στις Μούσες. Πιο συγκεκριμένα η λέξη αυτή ξεκινά να υφίσταται από τα ελληνιστικά χρόνια κι έπειτα. Την περίοδο εκείνη, οι άρχοντες της εποχής ξεκίνησαν να ενσωματώνουν στην αυλή τους τεμένη αφιερωμένα στη λατρεία των Μουσών, στα οποία στεγάζονταν φιλοσοφικές σχολές. (Ορφανίδη & Λυριτζής, 2003). Οι χώροι αυτοί φιλοξενούσαν δραστηριότητες όπως η ποίηση, η μουσική και η φιλοσοφία και έφεραν την ονομασία «μουσειά» καθώς θεωρείτο πως προστατεύονταν από τις Μούσες.

Το 290 π.Χ. ιδρύθηκε το μουσείο της Αλεξάνδρειας, είναι ιδιαίτερης σημασίας διότι πρόκειται για το πρώτο οργανωμένο μουσείο που καταγράφεται στην ιστορία. Ιδρυτής τού ήταν ο φαραώ Πτολεμαίος Σωτήρ ή Λάγος. Οι συλλογές του περιλάμβαναν αγάλματα και ιατρικά και αστρονομικά εργαλεία. Ακόμη, υπήρχε βοτανικός και ζωολογικός κήπος, αστεροσκοπείο, βιβλιοθήκη και αμφιθέατρο. Αποτέλεσε εκπαιδευτικό κέντρο όπου δίδαξαν σπουδαίες προσωπικότητες της εποχής όπως ο Ευκλείδης και ο Αρχιμήδης και καταστράφηκε από πυρκαγιά την εποχή του Ιουλίου Καίσαρα. Υψίστης σημασίας στην ιστορία του μουσείου υπήρξε και η Ρώμη της ελληνιστικής περιόδου. Για τους Ρωμαίους το μουσείο (λατινικά: museum) θεωρούταν χώρος φιλοσοφικών συζητήσεων. Την εποχή εκείνη οι Ρωμαίοι απέκτησαν έργα τέχνης ως λεία πολέμου και διάφορα λάφυρα και τα εξέθεταν σε δημόσιους χώρους όπως σε ναούς και αγορές. Πολλά από αυτά βέβαια κοσμούσαν και ιδιωτικούς χώρους όπως επαύλεις (Γκαζή, 1999)

Στη διάρκεια του Μεσαίωνα (5^{ος} – μέσα 15^{ου} αιώνα) εξακολουθούσαν να υπάρχουν συλλογές, οι οποίες σχετίζονταν κυρίως με εκκλησιαστικά θέματα όπως π.χ. θρησκευτικές εικόνες και αντικείμενα, λάφυρα κ.α. και αναδύθηκαν κατά βάση ως αποτέλεσμα των Σταυροφοριών. Οι συλλογές αυτές εξετίθεντο κατά βάση σε εκκλησίες και μοναστήρια, ενώ οι ιδιωτικές συλλογές συνέχισαν να υπάρχουν και σε εκείνη την περίοδο. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για συλλογές απρόσιτες στο ευρύ κοινό, δίχως καμία εκπαιδευτική σημασία.

Το 1471 ιδρύθηκε από τον Πάπα Σίξτο Δ' το Καπιτώλιο της Ρώμης. Πρόκειται για μια στοά που φιλοξένησε τη συλλογή γλυπτών του που ο ίδιος δώρισε στο λαό. Στη συνέχεια φιλοξενήθηκαν εκεί κι άλλα σπουδαία ευρήματα που σχετίζονταν με την ελληνορωμαϊκή πολιτιστική κληρονομιά, προερχόμενα κυρίως

από τη Ρώμη. Είναι εξέχουσας σημασία καθώς για πρώτη φορά η συλλογή ανοίγει στο ευρύ κοινό και παύει να αποτελεί θησαυρό ναού (Ορφανίδη & Λυριτζής, 2003) .

Παρά τη μακρόχρονη ιστορία του θεσμού, το «μουσείο» χρησιμοποιείται πρώτη φορά ως έννοια με τη σημερινή της σημασία στην αναγεννησιακή Ιταλία. Πιο συγκεκριμένα στη Φλωρεντία ,στα μέσα του 15^{ου} αι. η λέξη ταυτίζεται με μια συλλογή έργων τέχνης του Λαυρέντιου του Μεγαλοπρεπούς των Μεδίκων. Κατά τον 16^ο – 17^ο αι. γεννιούνται στην Ευρώπη δύο πρώιμοι “μουσειολογικοί” όροι: galleria (gallery) και gabinetto (cabinet) . «Galleria» ονομαζόταν η αίθουσα όπου εκτίθονταν εικαστικοί πίνακες και γλυπτά. Επιπλέον, στις galleries φιλοξενούνταν και «προθήκες» αξιοπερίεργων αντικειμένων της τέχνης και της φύσης, τα γνωστά cabinets of curiosities (Οικονόμου, 2003). Αρχικά η έννοια δήλωνε το δωμάτιο όπου φιλοξενούνταν αξιοπερίεργα αντικείμενα από όλον τον κόσμο, όπως ταριχευμένα ζώα, βοτανικά δείγματα, εργαλεία, νομίσματα, έργα μικροτεχνίας και άλλα αντικείμενα αρχαιολογικού, γεωλογικού, φυσικού και καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος , ενώ στη συνέχεια η έννοια ταυτίστηκε με τα ίδια τα αντικείμενα. Οι αίθουσες αυτές ήταν ιδιωτικού τύπου και ενέπιπταν στα ενδιαφέροντα των βασιλέων και των ευγενών. Ήταν ανοιχτές μόνο σε επίλεκτους επισκέπτες και έπειτα από προσωπική πρόσκληση.

Η επιστημονική επανάσταση του 17^{ου} αι. και το κίνημα του Διαφωτισμού έθεσαν τις βάσεις για την ίδρυση κατά τον 17^ο – 19^ο αι. μουσείων ,ανοιχτών πλέον στο ευρύ κοινό. Κι αυτό διότι το μουσείο αποτελούσε ένα εύφορο έδαφος στο οποίο οι επιστήμονες μπορούσαν να διαφυλάξουν φυσικά δείγματα, καλλιτεχνικές και επιστημονικές δημιουργίες, να πειραματιστούν, να εντρυφήσουν σε νέες μεθόδους. Η ενασχόληση με την κατανόηση της φύσης και του ανθρώπου στον μουσειακό χώρο οδηγεί για πρώτη φορά στην εμφάνιση της έννοιας της εκπαίδευσης του κοινού στο πλαίσιο του μουσείου. Έτσι, σταδιακά και κυρίως από τον 18^ο αι. , μετά την Γαλλική Επανάσταση ,οι ιδιωτικές συλλογές παραχωρούν τη θέση τους στα δημόσια μουσεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η μετατροπή του Λούβρου στο Παρίσι από παλάτι του Βασιλιά σε μουσείο της Γαλλικής Δημοκρατίας (1789). Το Λούβρο είναι σημαντικός σταθμός στην ιστορία των δημόσιων μουσείων, αποτέλεσε σήμα κατατεθέν για την κατάλυση της τυραννίας

και την εφαρμογή της δημοκρατίας. Ήταν ανοιχτό προς όλους και με ελεύθερη είσοδο και συνοδευόταν από μια σειρά καινοτομιών σχετικών με την οργάνωση των συλλογών. Ακόμη, μεγάλες συλλογές όπως η συλλογή Uffizi της Φλωρεντίας, δωρίθηκαν στο κράτος της Ιταλίας, ενώ βασιλικές κατοικίες όπως το Schloss Belvedere της Αυστρίας μετατράπηκαν σε αίθουσες τέχνης. Ένα άλλο αντιπροσωπευτικό παραδείγματα αποτελεί το Βρετανικό Μουσείο στο Λονδίνο, το οποίο είναι και το πρώτο ανοιχτό προς το ευρύ κοινό, κρατικό μουσείο που δημιουργήθηκε στην Ευρώπη (1753). (Ζάχαρη, Λαϊβερά, Οικονόμου, & Καμπάνη, 2016).

Στη διάρκεια του 19^{ου} αι. το μουσείο έχει θεσπιστεί πλέον ως θεσμός. Την περίοδο αυτή δίνεται βάση στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και συνείδησης των πολιτών εντός του μουσείου και το ίδιο λειτουργεί ως θεματοφύλακας της πολιτισμικής κληρονομιάς των λαών. Τα είδη των μουσείων κατά τον 18ο-19ο αι. έχουν ως γνωστικά αντικείμενα την τέχνη, την αρχαιολογία, τις φυσικές επιστήμες και την ιστορία, όμως εξειδικεύονται ολοένα και περισσότερο και αντανακλούν την αυξανόμενη αντίληψη του θεσμού του μουσείου ως μαθησιακού/εκπαιδευτικού (Ορφανίδη & Λυριτζής, 2003).

Κατά τον 20^ο αι. όλο και περισσότερα μουσεία δημιουργούνται στην Ευρώπη και στην Αμερική. Τα μουσεία πλέον επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στη σχέση τους με το κοινό και επενδύουν στον τρόπο παρουσίασης και ερμηνείας των εκθεμάτων, σε νέα μέσα και τεχνολογίες και στην επικοινωνιακή πολιτική γενικότερα. Ο χώρος του μουσείου και οι συλλογές οργανώνονται με τρόπο τέτοιο ώστε να είναι η μάθηση προσιτή στο ευρύ κοινό και το μουσείο καθιερώνεται ως ουσιαστικό πολιτιστικό κέντρο. Τον ίδιο αιώνα γεννάται το ενδιαφέρον για το πρόσφατο παρελθόν και τη συντήρηση των προβιομηχανικών οικισμών, κάτι που οδηγεί στην ίδρυση πολλών λαογραφικών μουσείων και μουσείων επιστήμης και τεχνολογίας. Συγχρόνως, κατά τη δεκαετία του 1960 ξεκινούν να λειτουργούν τα πρώτα οικομουσεία, αρχικά στη Γαλλία και έπειτα και αλλού με σκοπό τη διάσωση, προβολή και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσονται. Μερικά από τα σημαντικά μουσεία που ιδρύθηκαν αυτόν τον αιώνα είναι το Museum of Modern Art στην Αμερική (1929), το Musee National d'Art Moderne στο Παρίσι (1937), το Musee des Arts et Traditions Populaires επίσης στο Παρίσι (1937). Το

1905 για πρώτη φορά το Γερμανικό Μουσείο Τεχνολογίας του Μονάχου παρουσιάζει μηχανικά μοντέλα που τα κινεί το κοινό, και το 1913 τίθεται σε λειτουργία το Πλανητάριο του Παρισιού (Ορφανίδη & Λυριτζής, 2003).

Μπαίνοντας στον 21^ο αι., το σύγχρονο πλέον μουσείο δεν αποτελεί απλά θεματοφύλακα της πολιτισμικής κληρονομιάς αλλά δραστηριοποιείται ενεργά στους τομείς της επιστήμης, της εκπαίδευσης, της τέχνης και της ψυχαγωγίας και είναι ανοιχτό προς όλους τους ανθρώπους χωρίς καμία εξαίρεση. Επίσης, στην εποχή μας διαδίδεται ευρέως η επιστήμη της μουσειολογίας και η ανάγκη επαγγελματισμού στο χώρο του μουσείου. Όλο και περισσότερο γίνεται αποδεκτό ότι το προσωπικό των μουσείων χρειάζεται ειδική εκπαίδευση και διαρκή ενημέρωση προκειμένου να υπηρετήσει αποτελεσματικά τις αυξημένες απαιτήσεις του σύγχρονου μουσείου (Οικονόμου, 2003).

1.2. Το ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο: ιστορική αναδρομή

Τα αρχαιολογικά μουσεία ξεκίνησαν την πορεία τους τον 19ο αιώνα στον ελληνικό χώρο. Πρόκειται για μια εποχή όπου η Ελλάδα βρισκόταν υπό την οθωμανική κατοχή και προετοιμαζόταν για την μεγάλη Επανάσταση του 1821. Εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση, Ευρωπαίοι περιηγητές διάρπαζαν πολλές από τις ελληνικές αρχαιότητες ήδη από τον 17^ο αιώνα και τις μετέφεραν στο εξωτερικό (Μουλιού, 1997). Στο πλαίσιο της προ – επαναστατικής αυτής περιόδου γεννάται η ιδέα της ίδρυσης ελληνικού μουσείου με σκοπό την τόνωση του εθνικού φρονήματος και την ενίσχυση και προστασία της πολιτισμικής ταυτότητας των Ελλήνων.

Το 1807 ο Αδαμάντιος Κοραΐς σε υπόμνημά του στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και στην Ιερά Σύνοδο προτείνει επίσημα την ίδρυση ελληνικού μουσείου και παροτρύνει στη διάσωση των προγονικών κτημάτων. Ακόμη θέτει τους όρους για να σταματήσει η διαρπαγή των χειρογράφων της Πάτμου και των άλλων νησιών καθώς και η λεηλασία των αρχαιοτήτων από τους αρχαιολάτρες του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα (Γερούση & Βιβλιοδέτης). Συγχρόνως, τον Σεπτέμβριο του 1813 ιδρύεται στην Αθήνα η Φιλόμουσος Εταιρεία από τέσσερις Έλληνες, τον Αλέξανδρο Λογοθέτου Χωματινό, τον Ιωάννη Μαρμαροτούρη, τον Ιωάννη Τατλίκαρα, τον Πέτρο Ρεβελάκη, καθώς και από Ευρωπαίους αρχαιόφιλους (Βουδούρη, 2003). Σκοπός της Εταιρείας ήταν η προστασία των αρχαιοτήτων, αλλά και η συμβολή στην προαγωγή της παιδείας με την στήριξη και ίδρυση σχολείων και βιβλιοθηκών. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η έκδοση διατάγματος το 1825 από τον Γρηγόριο

Παπαφλέσσα όπου καλεί τις τοπικές αρχές να περισυλλέξουν και να κρατήσουν προστατευμένες τις αρχαιότητες στα σχολεία.

Παρά τις υποδείξεις του Αδαμάντιου Κοραή και των λοιπών προσπαθειών για οργανωμένη συγκέντρωση, προστασία και ανάδειξη των αρχαιοτήτων, οι συνθήκες της περιόδου δεν επέτρεψαν να ευδοκιμήσει συγκρότηση μουσείου. Τα πρώτα ελληνικά αρχαιολογικά μουσεία άρχισαν να δημιουργούνται με το πέρας της επανάστασης. Ειδικότερα, το πρώτο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο ιδρύθηκε το 1828-1829 επί Καποδίστρια, στεγαζόμενο στο ορφανοτροφείο της Αίγινας. Πέρα από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και το ορφανοτροφείο στο μεγάλο αυτό κτήριο στεγάζονταν και η Εθνική Βιβλιοθήκη, το Εθνικό Τυπογραφείο και το Κεντρικό Σχολείο (Πετράκος, 1991). Σκοπός του μουσείου ήταν η δημιουργία εθνικού φρονήματος και ταυτότητας μέσω της σύνδεσης με το παρελθόν και συγκεκριμένα την κλασσική εποχή (Χουρμουζιάδη, 2006).

Το 1834 θεσμοθετείται το πρώτο νομικό πλαίσιο που αφορά τα μουσεία. Συγκεκριμένα, θεσπίζεται ο Νόμος 10/22.5.1834 της Αντιβασιλείας, *«Περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν»* (Βουδούρη, 2003), με τον οποίο πραγματοποιείται και η ίδρυση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Ο νόμος αυτός αφορούσε τις αρχαιότητες αλλά και την λειτουργία των μουσείων. Ωστόσο, η μέριμνα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας για τις αρχαιότητες δεν επαρκούσε. Έτσι, στις 6 Ιανουαρίου 1837, με αυτενέργεια του πλουσίου εμπόρου Κωνσταντίνου Μπέλιου, μια ομάδα λογίων και πολιτικών ίδρυσε την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, η οποία είχε ως σκοπό την ανεύρεση, αναστήλωση και συμπλήρωση των αρχαίων της Ελλάδας (Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία). Την περίοδο εκείνη τα μουσεία λειτουργούσαν περισσότερο ως τόποι φύλαξης, ως αποθηκευτικοί χώροι για τα αρχαία παρά ως εκθεσιακοί και εκπαιδευτικοί χώροι.

Το έργο της Αρχαιολογικής Εταιρείας υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικό για την πορεία των μουσείων στην Ελλάδα. Κατά το διάστημα 1858-1893 γίνεται προσπάθεια της Αρχαιολογικής Εταιρείας να συγκροτήσει οργανωμένες αρχαιολογικές συλλογές. Οι συλλογές αυτές φιλοξενήθηκαν αρχικά στο Πανεπιστήμιο (1858-1865), έπειτα στο Βαρβάκειο Λύκειο (1862-1882) και τέλος στο Πολυτεχνείο (1877-1893) (Μουλιού, 1997). Ακόμη κατά το διάστημα 1864-1874 θεμελιώνεται το Μουσείο της Ακρόπολης για το οποίο χτίστηκε το πρώτο, ειδικά κατασκευασμένο για μουσειακή χρήση μουσείο. Απ' τα τέλη του 19^{ου} αι. η Αρχαιολογική Εταιρεία ξεκινά να προωθεί

την ίδρυση οργανωμένων επαρχιακών μουσείων σε ολόκληρη την Ελλάδα (Βουδούρη, 2003). Το πρώτο μουσείο που δημιουργήθηκε εκτός Αθήνας ήταν το Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης (1874).

Παράλληλα με τη μέριμνα για την συγκέντρωση των αρχαιοτήτων αλλά και την ίδρυση μουσείων για την φύλαξή τους το κράτος αρχίζει να ενδιαφέρεται και για την σωστή συντήρηση και ανάδειξή τους. Βάσει αυτών, το 1885 εκδίδεται το βασιλικό διάταγμα *Περί διοργανισμού των εν Αθήναις Μουσείων* το οποίο διευκρινίζει τον εκπαιδευτικό ρόλο των μουσείων αλλά και τον τρόπο έκθεσης των αρχαιοτήτων. Οι πρώτες αυτές εκθέσεις είχαν κατά κύριο λόγο γραμμικό και ταξινομικό χαρακτήρα με έμφαση κυρίως στην αισθητική αξία του αντικειμένου και όχι στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο όπου αυτό εντασσόταν. Την εποχή αυτή τα μουσεία διατηρούν την πολιτική της δωρεάν πρόσβασης, ενώ παράλληλα ξεκινά να εκφράζεται η άποψη για οικονομική εκμετάλλευση των αρχαιοτήτων μέσα από τον τουρισμό (Χουρμουζιάδη, 2006).

Από τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι. η Ελλάδα ξεκινά να σχηματίζει πολιτιστική πολιτική μέσα από την ίδρυση αρχαιολογικών μουσείων. Το διάστημα αυτό δημιουργούνται πολλά νέα μουσεία στη χώρα με στόχο να δοθεί έμφαση στο κοινό παρελθόν και τα κοινά βιώματα των πολιτών και να διευκολυνθεί η ενσωμάτωση του πληθυσμού που είχε ενταχθεί τις δεκαετίες εκείνες στο ελληνικό κράτος. Πιο συγκεκριμένα, κατά τη περίοδο 1900-1909 ιδρύονται 16 νέα μουσεία στο ελληνικό κράτος, μερικά από αυτά είναι της Χαλκίδας, της Μυκόνου, της Κορίνθου, της Δήλου, του Βόλου και της Θήρας. Αν και το διάστημα αυτό τα μουσεία εξακολουθούν να λειτουργούν ως αποθηκευτικοί χώροι για τη συλλογή και τη συγκέντρωση αρχαιοτήτων, ξεκινά να αναδύεται σταδιακά ο προβληματισμός σχετικά με τον κοινωνικό και εκπαιδευτικό ρόλο του μουσείου.

Ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος αποσυντόνισε τις σκέψεις αυτές και το ενδιαφέρον του κράτους στράφηκε κυρίως στην απόκρυψη και προστασία των ευρημάτων. Ωστόσο και με το πέρας του πολέμου, παρά την αυξημένη αρχαιολογική δραστηριότητα και την ανάπτυξη ολοένα και περισσότερων μουσείων, δεν σημειώθηκε κάποια οργανωμένη πολιτική αναφορικά με τις εκθεσιακές πρακτικές και την εκπαιδευτική αξιοποίηση του μουσείου.

Από τη δεκαετία του 1970 κι έπειτα η μουσειακή φιλοσοφία αρχίζει δειλά να εξελίσσεται. Το ελληνικό μουσείο στρέφει το ενδιαφέρον του στην προσέγγιση του

ευρύ κοινού και αρχίζει να αναπτύσσει τον εκπαιδευτικό του ρόλο. Από το 1980 και εξής ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας του μουσείου εντείνεται περισσότερο, οργανώνονται νέες δράσεις που απευθύνονται στο ευρύ κοινό, όπως εκπαιδευτικά προγράμματα και περιοδικές εκθέσεις και επιπλέον ξεκινούν να αξιοποιούνται οι νέες τεχνολογίες στο πλαίσιο του μουσείου. Ακόμα, το διάστημα αυτό οργανώνονται νέου τύπου μουσεία όπως Τεχνολογικά , Υπαίθρια και Μουσεία Εικαστικών Τεχνών (Μούλιου, 1997).

Προχωρώντας στη σύγχρονη εποχή το ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο αναπτύσσεται διαρκώς. Διαδραματίζονται αρκετές αλλαγές στον τομέα της αισθητικής, των τεχνικών μέσων, της εκπαιδευτικής λειτουργίας, της επικοινωνιακής πολιτικής και των εκθεσιακών πρακτικών και ακόμα διαμορφώνονται ευνοϊκές συνθήκες για την εκπόνηση και υλοποίηση μουσειολογικών και μουσειογραφικών μελετών. Ακόμη ένα νέο χαρακτηριστικό της τελευταίας εικοσαετίας είναι η διοργάνωση και η φιλοξενία περιοδικών εκθέσεων από αρκετά μουσεία.

1.3. Ο εκπαιδευτικός ρόλος του μουσείου

Όπως προαναφέρθηκε, τα μουσεία είχαν ήδη από τον 19^ο αι. έναν εκπαιδευτικό προορισμό, αυτό όμως ξεκίνησε να εντείνεται στις αρχές του 20^{ου} αι.. Καταλυτική θέση σε αυτή την εξέλιξη είχαν οι εκπαιδευτικές θεωρίες που διαμορφώθηκαν εκείνη την εποχή, δύο σημαντικές εξ αυτών είναι αυτή του John Dewey και αυτή της Maria Montessori. Ο πρώτος, αμερικανός παιδαγωγός και φιλόσοφος εισήγαγε την έννοια της εμπειρίας στη διαδικασία της μάθησης και ενθάρρυνε την ανάπτυξη της εκπαιδευτικής σχέσης μουσείου – σχολείου. Η Maria Montessori, ιταλίδα γιατρός και παιδαγωγός υποστήριξε πως το περιβάλλον θα πρέπει να δημιουργεί μία ατμόσφαιρα η οποία θα παρακινεί το παιδί να παρατηρεί, να εκφράζεται, να εξερευνεί και να μαθαίνει. Η προσέγγιση της Montessori επηρέασε τους τρόπους έκθεσης και κυρίως σε παιδικά μουσεία (Καμπεζά, 2008).

Χρόνια σταθμός στην ιστορία των μουσείων αποτέλεσε το 1946, όπου ιδρύεται το ICOM, ένας διεθνής, μη κυβερνητικός οργανισμός με βασικούς στόχους να θεσπίζει επαγγελματικά και ηθικά πρότυπα για τις δραστηριότητες των μουσείων, να καταθέτει προτάσεις για θέματα που σχετίζονται με το χώρο των αρχείων, να

προωθεί την εκπαίδευση και τη γνώση και να αυξάνει την ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τον πολιτισμό μέσω παγκόσμιων δικτύων και συνεργατικών προγραμμάτων (Icom (International Council of Museums) Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων). Παρατηρείται εδώ η επίσημη προσθήκη της έννοιας της εκπαίδευσης (icom.museum/en/).

Η σχέση του μουσείου με την εκπαίδευση όμως άρχισε να παγιώνεται ουσιαστικά από τη δεκαετία του '60 και μετά, μια περίοδο εκπαιδευτικού εκδημοκρατισμού στην Ευρώπη. Η μουσειολογική έρευνα ξεκίνησε να θέτει σε προτεραιότητα την ανάδειξη της ιστορικότητας των αντικειμένων και την ένταξή τους σε ένα σύνολο συμφραζομένων. Παράλληλα άρχισε να μετατοπίζει την προσοχή της από τη μουσειακή αναπαράσταση στους χρήστες των μουσειακών αφηγήσεων και στην ενεργή συμμετοχή τους σε αυτές .

Έτσι, σταδιακά άρχισε να θεσμιπθετείται μέσα από τα μουσεία η επιστήμη της μουσειοπαιδαγωγικής, η οποία γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη από το 1970 κι έπειτα όπου ξεκίνησαν να εφαρμόζονται πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα σε μουσεία σε συνεργασία με το σχολείο και οι μουσειακές συλλογές να αξιοποιούνται εκπαιδευτικά. Στη χώρα μας ο διάλογος για τη Μουσειακή Αγωγή άνοιξε με καθυστέρηση στα τέλη της δεκαετίας του 1980 (Χατζηνικολάου, 2002) .Μεταξύ των πρωτεργατών είναι η Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού(μετέπειτα Νεώτερης Πολιτιστικής Κληρονομιάς), το Ελληνικό Τμήμα του ICOM, το Κέντρο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, το Νομισματικό Μουσείο, το Μουσείο Γουλανδρή-Κυκλαδικής Τέχνης, το Μουσείο Μπενάκη, το Ελληνικό Παιδικό Μουσείο και άλλα (Νικονάνου, Μπούνια, Φιλιππουπολίτη, Χουρμουζιάδη, & Γιαννούτσου, κεφάλαιο: κεφάλαιο 6, 2015) .

Σήμερα, ο εκπαιδευτικός ρόλος του μουσείου είναι ευρέως αποδεκτός και η μουσειακή εκπαίδευση επιδιώκει να απευθυνθεί σε όλες τις ομάδες κοινού και όχι αποκλειστικά στο μαθητικό κοινό όπως παλαιότερα.

Αναλυτικότερα, μιλώντας για μουσειοπαιδαγωγική εννοούμε τον συγκερασμό και τη συνεργασία της μουσειολογίας με την παιδαγωγική, πρόκειται δηλαδή για ένα επιστημονικό πεδίο στο πλαίσιο του οποίου συνδυάζεται ο πολιτισμός με την μάθηση. Ένας ορισμός της μουσειοπαιδαγωγικής είναι ότι αποτελεί «τη θεωρία και την πράξη αυτού του τομέα της μουσειακής λειτουργίας, που θα πρέπει να έχει ως βασική της

αρμοδιότητα όλες τις δραστηριότητες επικοινωνίας με εκπαιδευτικές προθέσεις για το κοινό» (Νικονάνου, 2005). Η μουσειοπαιδαγωγική διασυνδέεται βασικές αναζητήσεις της σύγχρονης παιδαγωγικής, που επαναπροσδιορίζουν τις γενικές αρχές, τον προσανατολισμό και τους στόχους της εκπαίδευσης, τις διδακτικές μεθόδους και τις τεχνικές αξιολόγησης με βάση τα πορίσματα της παιδαγωγικής έρευνας, της ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας, της θεωρίας της επικοινωνίας και της ερμηνείας (Νάκου, 2001). Πιο συγκεκριμένα, το σύγχρονο μουσείο σχεδιάζει και υλοποιεί ποικίλες δραστηριότητες βάσει της μουσειοπαιδαγωγικής με στόχο την καλλιέργεια της καλαισθησίας και του συναισθηματικού κόσμου του ατόμου μέσω της αξιοποίησης της πολιτισμικής κληρονομιάς, η οποία αποτελεί ανεξάντλητη πηγή έμπνευσης και δημιουργίας. Η πνευματική καλλιέργεια θα συμβάλει στην ενίσχυση της ποιότητας της καθημερινής ζωής του ατόμου και συνεπακόλουθα στην βελτίωση της κοινωνίας μακροπρόθεσμα. Παράλληλα η επαφή με τον πολιτισμό της χώρας και η κατανόησή του μπορεί να προκαλέσει την ευαισθητοποίησή του ως προς την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

1.4. Μουσείο και Επικοινωνία

Όπως έχει γίνει ήδη φανερό ο θεσμός του μουσείου διαφοροποιήθηκε αισθητά ανά τα χρόνια ως προς τις λειτουργίες του, τους σκοπούς του και τον ρόλο του στη κοινωνία. Οι εξελίξεις αυτές πάντα σχετίζονται με το ευρύ περιβάλλον και επηρεάζονται από τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που υφίστανται σε κάθε χρονική περίοδο αλλά και από την εξέλιξη των επιστημών.

Φθάνοντας στη σημερινή εποχή, το μουσείο έχει ανοίξει τις πύλες του σε όλες τις ομάδες κοινού και διατηρώντας τις παραδοσιακές λειτουργίες του αναπτύσσει και νέες. Αυτές είναι η εκπαίδευση, η επικοινωνία και η ψυχαγωγία. Η λειτουργία της επικοινωνίας είναι ιδιαίτερα θεμελιώδης για τη μορφή του σύγχρονου μουσείου. Καθώς η απόκτηση, συντήρηση, έρευνα και έκθεση υλικών μαρτυριών συνιστούν κατά κάποιον τρόπο μια σειρά απαραίτητων φυσικών προϋποθέσεων και εφόσον η παιδεία και η ψυχαγωγία νοούνται ως δυνητικά, όσο και επιθυμητά αποτελέσματα, η επικοινωνία προαπαιτείται: το πρώτο πεδίο διαλεκτικής δράσης στα πλαίσια του αρχαιολογικού μουσείου (Λαπούρτας & Δημητρακάκη, 1993). Το μουσείο λοιπόν αποτελεί το περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται μια επικοινωνιακή σχέση ανάμεσα στην έκθεση και τον επισκέπτη.

Κατά την Hooper-Greenhill η επικοινωνιακή λειτουργία του μουσείου διακρίνεται σε δύο βασικά μοντέλα, το γραμμικό/μεταδοτικό μοντέλο επικοινωνίας και το πολιτισμικό μοντέλο επικοινωνίας. Σύμφωνα με το πρώτο μοντέλο οι πληροφορίες εμφυσώνται μέσω της επικοινωνίας από μια γνωστική πηγή σε έναν παθητικό αποδέκτη (Hooper-Greenhill E., 1994). Με τον τρόπο αυτό το περιεχόμενο της πληροφορίας καθορίζεται αποκλειστικά από τον πομπό, δηλαδή τον εκθέτη. Ο δέκτης, δηλαδή ο επισκέπτης δεν έχει καμία συμμετοχή στον σχηματισμό της πληροφορίας και απλά λαμβάνει τα μηνύματα που του διαβιβάζονται μέσω της μουσειακής έκθεσης. Συνεπώς, πρόκειται για ένα αντικειμενοκεντρικό μοντέλο επικοινωνίας. Η βάση του είναι τα εκθέματα και όχι ο ίδιος ο επισκέπτης. Σε αυτή τη

περίπτωση να μην επιτυγχάνεται η παρουσίαση των συλλογών και η δυνατότητα μελέτης τους, δεν δίνεται δε στους επισκέπτες το περιθώριο επίδρασης. Η γραμμική παρουσίαση μιας έκθεσης καλεί τον επισκέπτη να «προσαρμοστεί» στα αντικείμενα, καθιστώντας την έκθεση ως αναμφισβήτητη προβολή των γεγονότων του παρελθόντος, κάτι το οποίο δεν είναι δυνατό να ισχύει εξ ολοκλήρου καθώς μια έκθεση είναι ένα κατασκεύασμα της σημερινής κοινωνίας. Τα ιδιαίτερα κοινωνικά και πολιτισμικά γνωρίσματα των επισκεπτών δεν λαμβάνονται υπόψη και ούτε παρέχεται η πρόσβαση σε ένα ευρύ φάσμα ερμηνειών και προσεγγίσεων.

Το δεύτερο μοντέλο επικοινωνίας, το πολιτισμικό μοντέλο θεωρεί την επικοινωνία μια διαδικασία συμμετοχής και συσχετισμού (Hooper-Greenhill E. , 1999). Στην περίπτωση αυτή ο ρόλος της επικοινωνίας έγκειται στην προαγωγή ποικίλων ερμηνειών βάσει της προσωπικής κρίσης του επισκέπτη και των δεδομένων που του δίνονται. Κατά την άποψη αυτή η πληροφορία δεν έχει μια και μοναδική ερμηνεία, αλλά παρέχεται ως ερέθισμα στον επισκέπτη προκειμένου να διαμορφώσει τη δική του ερμηνεία. Με τον τρόπο αυτό το μουσείο καθίσταται ένα διαδραστικό περιβάλλον το οποίο ενθαρρύνει το διάλογο του ατόμου με τα μουσειακά αντικείμενα. Ταυτόχρονα αποκτά έναν ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα, καθώς το κέντρο βάρους μετατοπίζεται από το έκθεμα στον επισκέπτη.

Τα τελευταία διακόσια χρόνια η επικοινωνία εντός του μουσείου δομείται με βάση το πρώτο μοντέλο επικοινωνίας και χαρακτηριζόταν κυρίως από τη μεταδοτικότητα και τον διδακτισμό. Ωστόσο, τον τελευταίο μισό αιώνα και κυρίως τα τελευταία είκοσι χρόνια, η ανάπτυξη στον χώρο της εκπαίδευσης, που υποδεικνύει πως η μάθηση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την εμπειρία, επενέργησε και στον τομέα της μουσειακής επικοινωνίας. Συνεπώς έγινε ευρύτερα αποδεκτό πως οι άνθρωποι δρουν ενεργά για να κατανοήσουν το κοινωνικό τους περιβάλλον και πως συνυπάρχουν πολλές και ποικίλες απόψεις (Hooper-Greenhill E. , 1999).

2. Εκθέσεις

2.1. Η έννοια της Μουσειακής Έκθεσης και του Εκθεσιακού Σχεδιασμού

Ένας από τους βασικούς σκοπούς του μουσείου, της έρευνας και των συλλογών είναι οι εκθέσεις, είτε πρόκειται για περιοδικές, είτε για μόνιμες. Εκθέτω σημαίνει καταρχήν επικοινωνώ, μεταβιβάζω ένα σύνολο πληροφοριών, εκπέμπω με τρόπο ευχάριστο ένα μήνυμα σημαντικό, σημαίνει ότι γνωρίζω καλά ό,τι έχω να κοινοποιήσω και τον επαρκή τρόπο για να το επιτύχω. (Παπαδόπουλος, 2003) Συνεπώς, με τον όρο *μουσειακή έκθεση* εννοούμε την παρουσίαση συνόλων ή μεμονωμένων αντικειμένων σε έναν ειδικά διαμορφωμένο χώρο, με σκοπό τη μετάδοση μηνυμάτων σχετικών με τα αντικείμενα αυτά στο κοινό. Είναι “ένα συνολικό και συλλογικό προϊόν του οποίου οι επιμέρους συνιστώσες ενδέχεται να είναι μεν λογικώς διακριτές, είναι όμως πρακτικώς αξεδιάλυτες, δηλαδή δύσκολα μπορούν να λειτουργήσουν ή να παρατηρηθούν και να επισημανθούν μεμονωμένα” (Τζώνος, 2013) .

Η μουσειακή έκθεση λοιπόν, είναι μια πολύπλοκη διαδικασία που αποσκοπεί στη μετάδοση νοηματικών πληροφοριών που σχετίζονται με τον υλικό πολιτισμό. Στη διαδικασία αυτή εμπλέκονται τρεις πολιτιστικοί όροι: “Αρχικά, υπάρχουν οι ιδέες, οι αξίες και οι σκοποί του πολιτισμού από τον οποίο τα αντικείμενα προέρχονται.

Έπειτα, υπάρχουν οι ιδέες, οι αξίες και οι χρήσεις των επιμελητών των εκθέσεων. Αυτές πιθανότατα βαρύνονται με θεωρία και επηρεάζονται από πολιτισμικές συλλήψεις τις οποίες ο επισκέπτης δεν κατέχει αναγκαστικά και δε μοιράζεται αναγκαία. Τέλος, υπάρχει ο επισκέπτης με τη δική του προσωπική “αποσκευή” ιδεών, αξιών, και με πολύ συγκεκριμένες ανάγκες και στόχους. Συνεπώς, οι εκθέσεις οργανώνονται αναπόφευκτα στη βάση της συνάντησης των παραπάνω δεδομένων” (Μούλιου & Μπούνια, σ. 55 1999).

Οι στόχοι μιας μουσειακής έκθεσης ποικίλουν. Πρωταρχική αποστολή αποτελεί η εκπαίδευση και η ψυχαγωγία του κοινού. Συγκεκριμένα, στοχεύει να μάθει το κοινό βλέποντας, να μάθει να παρατηρεί και παράλληλα να ψυχαγωγηθεί στην υψηλή έννοια του όρου μέσω των μουσειακών εκθεμάτων. Παράλληλα, με τον

τρόπο αυτό επιτυγχάνεται και η αύξηση του ενδιαφέροντος του κοινού για το μουσείο μέσω των εναλλακτικών δραστηριοτήτων που προσφέρονται προς αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται και την οικονομική ανάπτυξη του ιδρύματος.

Αφετηρία για την οργάνωση μια έκθεσης αποτελεί μια ειδική επιστημονική έρευνα, έπειτα, ακολουθεί μια μακροχρόνια μελέτη του προγράμματος και των στόχων της και τέλος έπεται ο σχεδιασμός της (Παπαδόπουλος, 2003). Όλες αυτές οι ενέργειες που αποσκοπούν στη μουσειακή έκθεση και όλες οι ενέργειες γύρω απ' αυτή (όπως π.χ. η συντήρηση και ασφάλεια των μουσειακών αντικειμένων) έγκεινται στην επιστήμη – τέχνη της μουσειογραφίας. Πιο συγκεκριμένα, ο όρος *μουσειογραφία* μπορεί να οριστεί ως η πρακτική ή εφαρμοσμένη πτυχή της μουσειολογίας, δηλαδή, ως οι τεχνικές που έχουν αναπτυχθεί για την επιτέλεση των μουσειακών λειτουργιών. Στα γαλλικά, η χρήση του όρου μουσειογραφία (*muséographie*) αφορά την τέχνη (ή τις τεχνικές) των εκθέσεων (Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας, σ. 94 , 2014).

Για την οργάνωση μιας έκθεσης χρειάζεται να εργασθούν πολλοί ειδικοί με συντονιστή όλων τον μουσειολόγο. Η έκθεση οφείλει να είναι έγκυρη επιστημονικά, να συμβαδίζει δηλαδή με τις νεώτερες για το εκάστοτε θέμα σπουδές, να είναι ελκυστική, λιτή και άμεση ως προς την παρουσίαση της. Θα πρέπει να ενθαρρύνει τον επισκέπτη να περιηγηθεί σε όλες τις αίθουσες του μουσείου, να εμπλουτίζει τη γνώση του και να οξύνει τη κρίση του. Το κύριο συστατικό μιας έκθεσης είναι το αντικείμενο. Το αντικείμενο ή αλλιώς *museumium* είναι κάτι που τίθεται απέναντι από το υποκείμενο θέασής του. Ένα πράγμα μετατρέπεται σε μουσειακό αντικείμενο με την απομάκρυνση του, φυσική ή εννοιακή από το φυσικό ή πολιτιστικό του περιβάλλον και έπειτα αποδίδοντας σε αυτό μουσειακή διάσταση. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται μουσειοποίηση (*museumisation*). Με τον τρόπο αυτό τα αντικείμενα αποκτούν νέες νοηματοδοτήσεις, γίνονται φορείς νοημάτων (*semiohores*) (Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας, σ. 26, 2014). Για το λόγο αυτό η έκθεση έχει την υποχρέωση να σεβαστεί το αντικείμενο, να το προβάλλει και να εναρμονίσει με το υπόλοιπο σύνολο τα βασικά του χαρακτηριστικά, δηλαδή το μέγεθος, το βάρος, την υφή και το χρώμα του. Επιπλέον, η έκθεση θα πρέπει να κάνει φανερή τη χρήση του αντικειμένου, και να ενημερώνει για το περιβάλλον στο οποίο κάποτε το αντικείμενο ανήκε οργανικά. Ακόμη, καθώς μια μουσειακή έκθεση αποτελεί ένα σύνολο, θα πρέπει παράλληλα να δοθεί προσοχή και στη γενική επιμέλεια του χώρου.

Συγκεκριμένα, στο σωστό φωτισμό και κλιματισμό, στα χρώματα, αλλά και στην οργάνωση του χώρου (περιεχόμενο, διάταξη, μεγέθη και τύποι βιτρινών) και την άνετη μετακίνηση μέσα σε αυτόν.

Όλες αυτές οι ενέργειες αποτελούν κομμάτι του εκθεσιακού σχεδιασμού. Με την έννοια *σχεδιασμός* νοείται “η ανθρώπινη νοητική δραστηριότητα κατά την οποία το υποκείμενο, με δεδομένη μια επαρκώς διατυπωμένη πρόθεση, ή αλλιώς ένα «πρόγραμμα» για αλλαγή μιας υπάρχουσας κατάστασης, καταλήγει σε πρόταση μιας μελλοντικής κατάστασης η οποία θεωρείται ικανοποιητικότερη της πρώτης” (Τζώνος, 2013). Ο εκθεσιακός σχεδιασμός διακρίνεται σε δύο κλάδους, τον άυλο ή νοηματικό- μουσειολογικό σχεδιασμό και τον υλικό ή χωρικό ή αρχιτεκτονικό-μουσειογραφικό σχεδιασμό.

Ο άυλος σχεδιασμός ενδιαφέρεται κυρίως για το πώς προκύπτει το νόημα από τη μουσειακή έκθεση, ποια είναι τα πάθη που υφίστανται τα νοήματα, ποιοι είναι αυτοί που τα παράγουν και ποιοι είναι αυτοί που τα δέχονται. Φροντίζει για τη διαμόρφωση του μουσειογραφικού προγράμματος, δηλαδή τον προσδιορισμό των περιεχομένων της έκθεσης και των προδιαγραφών της, καθώς και τις λειτουργικές σχέσεις ανάμεσα στους εκθεσιακούς χώρους και τους άλλους χώρους του μουσείου (Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας, σ. 95, 2014) και την οργάνωση του πληροφοριακού κομματιού (κείμενα, περιεχόμενα, σενάριο, γλωσσικές μορφές κ.ο.κ.) Ασχολείται με τις ανάγκες του κοινού και με την επιλογή των πλέον κατάλληλων επικοινωνιακών μεθόδων για τη μετάδοση του μηνύματος της έκθεσης. Αυτός ο σχεδιασμός πραγματοποιείται από τους «επιμελητές-μουσειολόγους», οι οποίοι είναι κατά βάση αρχαιολόγοι, ιστορικοί της τέχνης, κοινωνιολόγοι, ανθρωπολόγοι, παιδαγωγοί και μουσειολόγοι.

Ο αρχιτεκτονικό-μουσειογραφικός σχεδιασμός ασχολείται με τη σχεδίαση της υλικής/χωρικής υπόστασης του εκθεσιακού χώρου, δηλαδή τη διάταξη των εκθεμάτων στο χώρο, το φωτισμό, τη μορφή του συνοδευτικού τεκμηριωτικού υλικού (αντικείμενα: εξοπλισμός, εργαλεία κλπ) και το παραστατικό κομμάτι (σχέδια,

εικόνες, χάρτες, διαγράμματα). Με άλλα λόγια δουλειά του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού είναι να κάνει αντιληπτικά αισθητό το μουσειολογικό σκεπτικό, δηλαδή το μήνυμα που θέλει να προβάλλει η μουσειακή παρουσίαση μιας συλλογής. Αυτός πραγματοποιείται από αρχιτέκτονες, σκηνογράφους, εικαστικούς-μουσειολόγους.

(Τζώνος, 2013). Οι σχεδιαστικές δραστηριότητες που είναι απαραίτητες για τη δημιουργία μιας μουσειακής έκθεσης μπορούν να διακριθούν (παράλληλα με τη διάκριση τους σε άυλο και υλικό αντικείμενο), συνοπτικά, σε τρεις ομάδες με διακριτό πεδίο ευθύνης:

1. Οργάνωση-διοίκηση, «management» (άυλο αντικείμενο) .
2. Μελέτη, ερμηνεία συλλογής, παραγωγή εκθεσιακού μηνύματος στο νοηματικό επίπεδο (άυλο αντικείμενο) .
3. Έκφραση του παραπάνω εκθεσιακού μηνύματος στον εκθεσιακό χώρο για επικοινωνία του με το κοινό (υλικό αντικείμενο).

(Τζώνος, 2013)

Και ο άυλος σχεδιασμός και ο υλικός σχεδιασμός είναι απαραίτητοι για την επικοινωνία των καταλοίπων του υλικού πολιτισμού με το κοινό τους, για τη διαμόρφωση ενός συνόλου που ελκύει, ψυχαγωγεί και παιδεύει .

2.2. Εκθεσιακές πρακτικές

Έκθεση σημαίνει παρουσία, παρουσίαση και εκπροσώπηση. Με την παρουσία, εννοείται η συγκέντρωση σε ένα δεδομένο χώρο ενός συνόλου μουσειακών αντικειμένων προς μεγαλύτερο όφελος του επισκέπτη . Με την συγκέντρωση των αντικειμένων δημιουργείται ένα αρμονικό και πολύ εκφραστικό σύνολο. Το σύνολο αυτό αλληλεπιδρά με τους επισκέπτες δημιουργώντας ένα αντίκτυπο που είναι τόσο οπτικό όσο και πνευματικό. Αυτό το σύνολο οργανώνεται στη συνέχεια με τέτοιο τρόπο που καταλήγει σε μια παρουσίαση που αποσκοπεί στη μελέτη και στην ευχαρίστηση. Τέλος, σημαίνει αναπαράσταση, καθώς μέσα απ' τα εκθεσιακά αντικείμενα αποκαλύπτονται οι άυλες πλευρές του συναρμολογημένου συνόλου (Dubé, 1995)

Για την σωστή διάταξη και παρουσίαση των εκθεμάτων υπάρχουν πολλές τεχνικές που αφορούν τόσο τη χωρική διάσταση της έκθεσης όσο και τη γνωστική, αυτές, ονομάζονται εκθεσιακές πρακτικές. Οι εκθεσιακές πρακτικές αφορούν την ιστορία της έκθεσης, την οργάνωση των εκθεμάτων, τη μορφή και τη σημασία της

έκθεσης, τη διαρρύθμιση χώρου, τον εκθεσιακό εξοπλισμό, το πληροφοριακό υλικό και το συνολικό εκθεσιακό περιβάλλον, (Γκαζή, 1999)

Αρχικά, για να μουσειοποιηθεί ένα αντικείμενο και να αποτελέσει κομμάτι μιας έκθεσης χρειάζεται να τηρεί ορισμένες προδιαγραφές. Το βασικό κριτήριο για την επιλογή ενός εκθέματος είναι η μουσειακότητα του. Συγκεκριμένα αξιολογείται η αυθεντικότητα του αντικειμένου, η δυνατότητα να δημιουργήσει πολιτισμική αξία, η δυνατότητα να γίνει φορέας πληροφορίας προς τους αντίστοιχους επιστημονικούς κλάδους, η ιστορική και τεκμηριωτική του αξία και η εκπαιδευτική του σημασία (Burgaw, 1997). Ακόμη σημαντικό ρόλο παίζει και η αισθητική του αξία, η διατήρηση του σε καλή κατάσταση και η δυνατότητα συντήρησής του.

Την διαλογή των μουσειακών αντικειμένων ακολουθεί η οργάνωση και η ταξινόμηση αυτών με σκοπό την παρουσίαση τους στην έκθεση. Τα αντικείμενα ιεραρχούνται και ταξινομούνται με τρόπο που να αναδεικνύει τις ιδιαιτερότητες του κάθε αντικειμένου και παράλληλα κάνει φανερές τις μεταξύ τους συσχετίσεις. Επιπλέον τα αντικείμενα ομαδοποιούνται βάσει του ομοιογενούς χαρακτήρα τους διαχωρίζοντας έτσι τη συλλογή του μουσείου σε επιμέρους ενότητες. Δύο ακόμη παράγοντες που επηρεάζουν την οργάνωση της έκθεσης είναι ο σεβασμός στο ζωτικό χώρο του εκάστοτε αντικειμένου και η ιστορία που αφηγείται η έκθεση, βάσει των οποίων προκύπτει η πυκνότητα και η συνοχή της έκθεσης αντίστοιχα. Ο τρόπος με τον οποίο τα εκθέματα συνδέονται μεταξύ τους στο πλαίσιο της έκθεσης εξαρτάται από την οπτική γωνία από την οποία η έκθεση μελετά και παρουσιάζει το κάθε θέμα. Έτσι, ο τρόπος με τον οποίο οργανώνονται τα εκθεσιακά αντικείμενα, αντικατοπτρίζει και τον τρόπο με τον οποίο η εκάστοτε έκθεση διαπραγματεύεται την ιστορία.

Στον ελληνικό χώρο οι πρώτες μουσειακές εκθέσεις ξεκίνησαν από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα σε μια προσπάθεια περισυλλογής διαφύλαξης των αρχαιοτήτων. Δεν υπήρχε συγκεκριμένο πρόγραμμα ανάπτυξης μουσείων αλλά διαφορετικές λύσεις ανάλογα με την περίπτωση. Το διάστημα εκείνο οι εκθέσεις ήταν κυρίως αποθηκευτικού τύπου. Λίγο αργότερα, το 1885 στο διάταγμα «Περί διοργανισμού των εν Αθήναις Μουσείων» διατυπώθηκε η άποψη για τον τρόπο έκθεσης των αρχαιοτήτων: «*Η ίδρυσις των Μουσείων σκοπόν έχει την διδασκαλίαν και σπουδήν της αρχαιολογίας και την γενικήν διάδοσιν αρχαιολογικών γνώσεων και ανάπτυξιν*

έρωτος προς τας καλὰς τέχνας... προς τούτο, τα έργα πρέπει να εκτίθενται «ευπρεπώς», να κατατάσσονται «κατά τας διαφόρους εποχάς της αναπτύξεως της τέχνης» (Γκαζή, 1999). Με άλλα λόγια η εκθεσιακή φιλοσοφία της εποχής στόχευε στη διδασκαλία και τη μελέτη της αρχαιολογίας, τη διάδοση της αρχαιολογικής γνώσης και την καλλιέργεια του ενδιαφέροντος για τις καλές τέχνες. Επιπλέον η εκθεσιακή αυτή φιλοσοφία υποστήριζε την εκθεσιακή τάση της χρονολογικής παρουσίασης των εκθεμάτων με στόχο τον διδακτισμό και τον αισθητισμό. Εκθέσεις τέτοιου τύπου έδιναν περισσότερο βάση στην αισθητική παρά στην πληροφορία (Γκαζή, 1999). Πρόκειται για μια γραμμική και αντικειμενοκεντρική διάταξη των εκθεμάτων κατά την οποία παρουσιαζόταν ό,τι αρχαιολογικό εύρημα ήταν διαθέσιμο και με τρόπο απόλυτο όπου το νόημα ήταν προκαθορισμένο και δε χωρούσε περιθώριο αμφισβήτησης.

Πέρα της χρονολογικής κατάταξης, λίγο αργότερα εμφανίστηκε και η γεωγραφική κατάταξη και έπειτα η κατάταξη βάσει υλικού κατασκευής (π.χ. συλλογές γλυπτών, αγγείων, πήλινων και χαλκών αγαλμάτων, επιγραφών κ.ο.κ) και έπειτα παγιώθηκαν και οι θεματικές εκθέσεις ως πρακτική. Οι θεματικές εκθέσεις επικεντρώνονται σε ένα συγκεκριμένο θέμα που παρουσιάζεται χρησιμοποιώντας αντικείμενα από διάφορες κατηγορίες. Αυτού του είδους οι εκθέσεις μπορούν να είναι είτε γραμμικές, δηλαδή το θέμα που πραγματεύονται να έχει σαφή αρχή, μέση και τέλος, είτε μωσαϊκές, όπου το κεντρικό θέμα διακλαδώνεται σε αυτόνομα υποθέματα στο περιεχόμενο και στο χώρο. Στη δεύτερη περίπτωση η σειρά θέασης των εκθεμάτων δεν επηρεάζει την παρακολούθηση της αφήγησης (Κανιάρη, 2013). Οι θεματικές εκθέσεις μπορούν να είναι είτε αυτόνομες, είτε υποσύνολο των χρονολογικών.

Μία ακόμη εκθεσιακή τάση που αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αν και προϋπήρχε από τον 18^ο αιώνα στο εξωτερικό, ήταν οι μονογραφικές ή αναδρομικές εκθέσεις. Πρόκειται για εκθέσεις που απεικονίζουν τη σταδιοδρομία ενός μεμονωμένου ατόμου, συνήθως οργανώνονταν για να τιμήσουν τους θανάτους καλλιτεχνών ή να υπηρετήσουν εθνικούς σκοπούς τιμώντας καλλιτέχνες του παρελθόντος (Wellington Gahtan & Pegazzano, 2018).

Σταδιακά, από το 1970, και παράλληλα με τις εξελίξεις στις ανθρωπολογικές και τις πολιτισμικές σπουδές, αναπτύχθηκε η ιδέα του μουσείου ως χώρου παιδείας

με την ευρύτερη έννοια κι όχι μόνο εθνοκεντρικά. Τα μουσεία άρχισαν να επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην επικοινωνία του εκθέματος με τον επισκέπτη και στο ρόλο της προσωπικής εμπειρίας (Falk & Dierking, 1992). Έτσι από το 1980 με 1990 λαμβάνουν χώρα εξελίξεις στον τρόπο ταξινόμησης και προβολής των εκθεμάτων. Το μοντέλο επικοινωνίας πλέον διαμορφώνεται από μεταδοτικό σε πολιτιστικό. Κατά την επιμέλεια των εκθέσεων ξεκινούν να χρησιμοποιούνται καινοτόμες ερμηνευτικές μέθοδοι (όπως π.χ. εναλλακτικές ανασυνθέσεις της πραγματικότητας) και επικοινωνιακές προσεγγίσεις με ξεκάθαρους γνωσιολογικούς, ψυχοκινητικούς και συναισθηματικούς στόχους. Οι εκθέσεις γίνονται πλέον κατά βάση ανθρωποκεντρικές και το μήνυμα μιας έκθεσης παράγεται, συντηρείται, διορθώνεται και μεταβάλλεται στα πλαίσια μιας συμμετοχικής διαδικασίας κατά την οποία το άτομο εξωτερικεύει τις πεποιθήσεις και τις αξίες του έτσι ώστε να δημιουργεί και ένα προσωπικό νόημα (Hooper-Greenhill E. , 1999).

Σε ό,τι αφορά τη διαρρύθμιση του χώρου, οι πρώτες εκθέσεις ήταν οργανωμένες ανάλογα με την διαθεσιμότητα και την καταλληλότητα του χώρου (Γκαζή, 1999). Σήμερα τα μουσεία μεριμνούν για την αρχιτεκτονική και την οργάνωση του χώρου. Πριν τη κατασκευή ενός μουσείου συντάσσεται ένα μουσειολογικό πρόγραμμα, μια μουσειογραφική μελέτη όπου αναλύονται οι θεματικές σύνθεσης των εκθεμάτων, η οργάνωσή τους στον χώρο και οι τρόποι παρουσιάσής του. Ακόμη, λαμβάνονται υπόψη οι συνθήκες του περιβάλλοντος και η επιλογή κατάλληλων υλικών για τη προστασία του κτηρίου από φυσικές φθορές και εξωτερικούς βλαπτικούς παράγοντες. Ειδικότερα, αποδεκτές θερμοκρασίες για μουσειακούς χώρους θεωρούνται 18-21ο C, σχετική υγρασία 47% - 55% RH και επίπεδα θορύβων 35-45 DB. Έτσι, ανάλογα με την οικονομική δυνατότητα και με τις ανάγκες των αντικείμενων επιλέγονται διάφορες λύσεις ελέγχου του περιβάλλοντος όπως κλιματιστικά, φίλτρα ενεργού άνθρακα, υγραντές, αφυγραντές, ερμητικό κλείσιμο ανοιγμάτων και έλεγχος συνθηκών με διάφορα όργανα (Σαλή, 2006). Ένας επιπρόσθετος και ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας που λαμβάνεται υπόψη είναι και η διακίνηση του ανθρώπου μέσα στο χώρο, δηλαδή η μέριμνα για τη προσβασιμότητα, τη στάθμευση, τους χώρους ξεκούρασης, την ασφάλεια και φυσικά τη μέριμνα για κατηγορίες ατόμων με ειδικές ανάγκες. Βάσει αυτών των μελετών και των προγραμματισμών δομείται η αρχιτεκτονική και η οργάνωση του κτηρίου και σκηνοθετούνται τα εκθέματα με τον κατάλληλο τρόπο για τη δημιουργία ενός

εκθεσιακού περιβάλλοντος που αναδεικνύει και να προστατεύει τα εκθέματα και προκαλεί στους επισκέπτες πνευματική και αισθητική τέρψη σε ένα ασφαλές και άνετο περιβάλλον.

Για την σωστή οργάνωση μιας μουσειακής έκθεσης σημαντικό ρόλο παίζει και ο εκθεσιακός εξοπλισμός καθώς επηρεάζει τον τρόπο προσέγγισης του εκθέματος και την γενικότερη επικοινωνία εκθέματος-επισκέπτη. Αρχικά, χρησιμοποιούνταν συνήθως ο ίδιος τύπος, απλούστερος στα μικρά μουσεία και πιο πολυτελής στα μεγάλα. Ο εξοπλισμός αυτός αρχικά περιελάμβανε απλές επιφάνειες, “ιδιοκατασκευές” ή επιφάνειες που ήταν ήδη διαθέσιμες. Η κατασκευή εξειδικευμένου μουσειακού εξοπλισμού ξεκίνησε από την Αρχαιολογική Εταιρία για το μουσείο της στο Βαρβάκειο Λύκειο (δεκαετία του 1860). Οι εκθεσιακές επιφάνειες περιελάμβαναν συνήθως λίθινα ή μαρμάρινα βάθρα και βάσεις, ξύλινα ή γύψινα ράφια, προθήκες διαφόρων τύπων και τραπέζια (Γκαζή, 1999). Σήμερα ο μουσειακός εξοπλισμός έχει εξελιχθεί σε σημαντικό βαθμό και έχει εμπλουτιστεί με αρκετά νέα τεχνικά και τεχνολογικά μέσα.

Για τον σχεδιασμό και την κατασκευή προθηκών λαμβάνονται υπόψη ποικίλες παράμετροι που έχουν να κάνουν με την αισθητική, τις περιβαλλοντικές συνθήκες (θερμοκρασία, υγρασία, αιωρούμενα σωματίδια και ρυπογόνοι παράγοντες, έντομα, φως), την προστασία των εκθεμάτων (από φθορές ή κλοπή) και την προσβασιμότητα. Ακόμη, χρησιμοποιούνται τρισδιάστατες μακέτες προς παρουσίαση και αναπαράσταση ενός θέματος για την ευκολότερη ερμηνεία και κατανόηση του θέματος, π.χ. ομοιώματα σε εκθέσεις φυσικής ιστορίας, αναπαραστάσεις πόλεων και αρχαιολογικών θέσεων, μοντέλα σπιτιών κ.ο.κ. . Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η συμβολή της ψηφιακής τεχνολογίας στον εκθεσιακό εξοπλισμό καθώς έχει προσφέρει πολλά εποπτικά μέσα, όπως εικόνες, ταινίες, διαδραστικά περιβάλλοντα μάθησης και οπτικοακουστικά συστήματα. Παρομοίως και η συμβολή της γραφιστικής χάρη στην οποία κατασκευάζεται το πληροφοριακό υλικό: λεξάντες (με τις βασικές πληροφορίες, όπως την ονομασία, το υλικό, τη χρονολογία, την προέλευση και τη χρήση του εκθέματος), επεξηγηματικά κείμενα, επιγραφές, χάρτες, σχεδιαγράμματα, φωτογραφίες, πινακίδες και διαγράμματα προσανατολισμού.

Τέλος, για την επιτυχημένη παρουσίαση μιας έκθεσης σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και το συνολικό εκθεσιακό περιβάλλον το οποίο διαμορφώνεται πέρα των προαναφερθέντων και από το φως και το χρώμα. Κατά την οργάνωση των πρώτων μουσείων ο φωτισμός ήταν φυσικός και προερχόταν κατά βάση από πλευρικά παράθυρα και οι τοίχοι συνήθως βάφονταν σε κάποια ουδέτερη μονόχρωμη απόχρωση. Τα δάπεδα ήταν στρωμένα με τσιμέντο ή με λίθινες πλάκες και σπανιότερα με μωσαϊκά πλακάκια (Γκαζή, 1999). Στο σύγχρονο μουσείο ο φωτισμός είναι μια από τις καθοριστικές παραμέτρους για την συνολική ατμόσφαιρα του χώρου και το ύφος της έκθεσης. Η σωστή μελέτη του φωτισμού διευκολύνει τη θέαση, αναδεικνύει τη φύση των αντικειμένων, αλλά και προδιαθέτει ψυχολογικά τον επισκέπτη συμβάλλοντας στην αισθητική ατμόσφαιρα της έκθεσης. Στόχος του σωστού φωτισμού είναι η δημιουργία αντίθεσης ανάμεσα στα αντικείμενα και το υπόβαθρο. Ο φωτισμός διακρίνεται σε τεχνητό και φυσικό. Όσο αφορά το χρώμα, ακολουθούνται αρχές που εφαρμόζονται στην αρχιτεκτονική και στις εφαρμοσμένες διακοσμητικές τέχνες οι οποίες βασίζονται στην ψυχολογία του χρώματος, στην αντίληψη και στις φυσικές επιστήμες.

3. Εκπαιδευτικά προγράμματα

3.1. Η σημασία και ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Το βασικό εργαλείο του σύγχρονου μουσείου για την εκπλήρωση της εκπαιδευτικής του αποστολής είναι τα εκπαιδευτικά προγράμματα. Στην Ελλάδα, τα πολιτικά δεδομένα επέτρεψαν την ανάπτυξη οργανωμένων δράσεων πολιτισμικού και εκπαιδευτικού χαρακτήρα μόνο μετά τη μεταπολίτευση. Τα πρώτα εκπαιδευτικά προγράμματα στη χώρα πραγματοποιήθηκαν τα Χριστούγεννα του 1978 από το Μουσείο Μπενάκη. Έπειτα ακολούθησαν και άλλα μουσεία όπως το Μουσείο

Κυκλαδικής Τέχνης στην Αθήνα, το Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα στο Ναύπλιο, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Γουλανδρή, την Εθνική Πινακοθήκη, το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και πολλά άλλα (Αλκηστις, 1995).

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα αποτελεί ένα δομημένο σύνολο δραστηριοτήτων και εκπαιδευτικών εργαλείων, που ενεργοποιούν όλες τις αισθήσεις με σκοπό τη γνωριμία μιας συγκεκριμένης ομάδας κοινού με ένα ειδικό πολιτιστικό θέμα. Πρόκειται δηλαδή για μια οργανωμένη διαδικασία που νοηματοδοτεί τα μουσειακά αντικείμενα, στηρίζεται σε ενεργητικές μεθόδους μάθησης και επιδιώκει την εξοικείωση με το μουσείο, αναδεικνύοντας την επίσκεψη σε ψυχαγωγική και διδακτική εμπειρία (Τζιαφέρη, 2005). Τα μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα απευθύνονται σε πολλές ομάδες κοινού και όχι μόνο σε παιδιά. Ειδικότερα υπάρχουν προγράμματα για σχολικές ομάδες, για οικογένειες αλλά και για ειδικές ομάδες κοινού.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα αποτελεί έναν εναλλακτικό τρόπο επίσκεψης στο μουσείο που δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στον ίδιο τον επισκέπτη, θέτοντας νέα ερωτήματα, ανατρέποντας στερεότυπα και παγιωμένες πεποιθήσεις και ανοίγοντας νέους δρόμους για περαιτέρω διερευνητικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα διαθέτει ένα επιστημολογικό υπόβαθρο το οποίο βασίζεται σε θεωρητικές που εστιάζουν στην αξία της εμπειρικής βίωσης της πραγματικότητας μέσα από τη φύση και τον υλικό πολιτισμό, την ευκρινή κατανόηση που βασίζεται στην προσωπική επαφή και εμπειρία, την αρχή της εποπτείας με τη συμμετοχή των αισθήσεων (Νικονάνου, Μπούνια, Φιλιππουπολίτη, Χουρμουζιάδη, & Γιαννούτσου, κεφάλαιο 4.2.1, 2015). Έτσι, μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων παρέχονται δυνατότητες για πολλαπλά επίπεδα μελέτης και κατανόησης για όλες τις ομάδες κοινού.

Οι βασικοί στόχοι των εκπαιδευτικών προγραμμάτων είναι οι εξής:

- Να εξελίξουν την αντίληψη της επίσκεψης στο μουσείο ως μια ευχάριστη εμπειρία προσαρμοσμένη στις ανάγκες και στις δυνατότητες του κοινού που συμμετέχει.

- Να δοθεί στον επισκέπτη η ευκαιρία να ανακαλύψει τρόπους μελέτης μέσα από συγκεκριμένα εκθέματα του μουσείου, χωρίς απλά να του μεταδοθούν πληροφορίες. Ο επισκέπτης καλείται να παρατηρήσει, να ερευνήσει, να μάθει μέσα από τις αισθήσεις, να αξιολογήσει και με τον τρόπο αυτό να βοηθηθεί να κατανοήσει έννοιες σχετικά με το φυσικό και τεχνητό κόσμο που τον περιβάλλει.
- Να εφοδιαστεί ο επισκέπτης με τρόπους που θα μπορούσε να εφαρμόσει για να μελετήσει και να παρατηρήσει τα εκθέματα σε άλλες του επισκέψεις. (Ρωκ Μελά & Μουρατιάν, 2008)

Ένα ολοκληρωμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα δομείται στη βάση των παρακάτω δεδομένων:

- Προετοιμασία και προκαταρκτική μελέτη του θέματος και της ομάδας που απευθύνεται
- Καθορισμός των σκοπών και στόχων
- Επιλογή περιεχομένου
- Καθορισμός διάρθρωσης και πορείας
- Αξιολόγηση

Ο σχεδιασμός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στηρίζεται σε 3 βασικούς άξονες:

1. Το χώρο: Οι δυνατότητες του χώρου και οι περιορισμοί

Σε κάθε περίπτωση το δεδομένο υλικό και ο δεδομένος χώρος δίνει δυνατότητες και παρουσιάζει περιορισμούς που καθορίζουν και το περιεχόμενο του κάθε εκπαιδευτικού προγράμματος .

2. Το κοινό: Οι ανάγκες και οι δυνατότητες μάθησης του κοινού στο οποίο απευθύνεται το πρόγραμμα

Οι ανάγκες ενός παιδιού διαφέρουν ως προς τον τρόπο που μαθαίνει, γι αυτό και είναι σημαντικό να αντιμετωπιστεί διαφορετικά από τον ενήλικα. Σύμφωνα με τη θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης του H. Gardner η κατάκτηση της γνώσης και η πραγματική κατανόηση του κόσμου πραγματοποιείται όταν οι άνθρωποι αποκτούν την ικανότητα να μελετούν

διάφορα θέματα με ποικίλους τρόπους, όταν μπορούν και αναζητούν τη λύση ενός προβλήματος μέσα από πολλές και διαφορετικές οπτικές . Αυτό ακριβώς σημαίνει νοημοσύνη, ο τρόπος ερμηνείας του κόσμου που μας περιβάλλει και που για τον κάθε άνθρωπο μπορεί να έχει διαφορετική νοητική εστία ως αφετηρία. Όταν μάλιστα ο επισκέπτης στον οποίο απευθύνεται το μουσείο είναι το παιδί, ενισχύεται η ανάγκη για εξερεύνηση μέσω περισσότερων αισθήσεων, όπως και για αξιοποίηση όχι μόνο της γλωσσικής αλλά και των υπόλοιπων νοητικών εστιών (Ρωκ Μελά & Μουρατιάν, 2008). Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για αυτή την ηλικία χρειάζεται να παρέχει υλικό στο παιδί και να του δίνει τη δυνατότητα ακολούθησης βημάτων ώστε να μπορέσει να το ερμηνεύσει. (Elliott, Kratochwill, Littlefield Cook, & Travers, 2008). Στο ίδιο πλαίσιο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και το αναλυτικό πρόγραμμα (όταν πρόκειται για σχολική ομάδα). Τα γνωστικά αντικείμενα ή αλλιώς τα μαθήματα καθώς και οι κατευθυντήριες γραμμές των αναλυτικών προγραμμάτων επηρεάζουν το σχεδιασμό του εκπαιδευτικού προγράμματος για να υποστηρίξουν τη διδασκαλία στο χώρο του μουσείου. Για παράδειγμα, η κατανόηση της μαθηματικής έννοιας μοτίβο μπορεί να διδαχτεί στα παιδιά παρατηρώντας μια συλλογή από παραδοσιακές φορεσιές ή μια συλλογή από αγγεία της γεωμετρικής εποχής (Ρωκ Μελά & Μουρατιάν, 2008).

3. Κοινωνική διάσταση

Η κοινωνική διάσταση της επίσκεψης είναι ένα ακόμα σημείο το οποίο θα πρέπει να συνυπολογιστεί στις μαθησιακές δραστηριότητες των μουσείων (Γιαννούτσου κ.ά., 2011, Γιαννουτσου & Anouris, 2012). Το επιστημολογικό ρεύμα της κριτικής θεώρησης της πραγματικότητας, όπου τονίζει την κοινωνική διάσταση της μάθησης ως διαδικασίας και της γνώσης ως τελικού προϊόντος, επηρέασε τους θεωρητικούς των κοινωνικό-πολιτιστικών προσεγγίσεων με βασικό εκπρόσωπό τους το Vygotsky. Αυτοί υποστηρίζουν ότι η γνώση είναι φορέας κοινωνικής ταυτότητας και πολιτισμού και οικοδομείται στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης ατόμου-κοινωνίας ή ατόμου-κοινότητας μέσα από τη δραστηριότητα του και την αλληλεπίδραση του με το κοινωνικό-πολιτισμικό περιβάλλον (Lave & Wegner, 1991).

Ως δραστηριότητα άμεσης επικοινωνίας το εκπαιδευτικό πρόγραμμα αποτελεί ένα επιπλέον επίπεδο ερμηνείας του περιβάλλοντος του μουσείου, το επίπεδο της «ζωντανής ερμηνείας» και θεωρείται από τις πιο πετυχημένες μορφές μετάδοσης και εμπειρίας των μουσειακών περιεχομένων. Στα σημερινά μουσεία αποτελεί ένα βασικό τομέα της μουσειοπαιδαγωγικής έρευνας και της μουσειακής πρακτικής και διαθέτει στοχοθεσία, η οποία είναι σύμφωνη με τις σύγχρονες τάσεις για την δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου στην ζωή των ανθρώπων (Νικονάνου, Μπούνια, Φιλιππουπολίτη, Χουρμουζιάδη, & Γιαννούτσου, κεφάλαιο 1, 2015).

3.2. Εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο

Η ιστορία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στον ελληνικό χώρο χωρίζεται σε τρεις χρονικές περιόδους. Η πρώτη, η «πρόδρομη περίοδος» αφορά το χρονικό διάστημα πριν από το 1987 (Τζιαφέρη, 2005). Συγκεκριμένα, το πρώτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα διεξήχθη στο Μουσείο Μπενάκη τα Χριστούγεννα του 1978 με αφορμή το Παγκόσμιο Έτος του Παιδιού. Τα προγράμματα του μουσείου απευθύνονταν σε ηλικίες 4-17 ετών και στόχο είχαν την ανάπτυξη της παρατηρητικότητας και της κρίσης, την καλλιέργεια του καλλιτεχνικού αισθητηρίου και τη δημιουργία. Το 1983 ιδρύεται το ελληνικό τμήμα του ICOM το οποίο αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την ανάπτυξη της μουσειοπαιδαγωγικής και συνεπώς των εκπαιδευτικών προγραμμάτων (Νικονάνου & Κασβίκης, 2008). Έτσι ξεκίνησε σταδιακά να πραγματοποιείται η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε ορισμένα μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους κατά τη δεκαετία του 1980 στην Αθήνα, τα οποία απευθύνονταν σε σχολικές ομάδες.

Το 1985 οργανώνεται από το Υπουργείο Πολιτισμού και την Εθνική Πινακοθήκη, σε συνεργασία με την Υπηρεσία Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων της Γαλλίας και παρουσιάζεται στην Αθήνα στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για την «Αθήνα, Πολιτιστική Πρωτεύουσα 1985» η αρχαιολογική - εκπαιδευτική έκθεση με τίτλο «Στα ίχνη της Γραφής» και το ομότιτλο εκπαιδευτικό πρόγραμμα (Υπουργείο

Πολιτισμού και Αθλητισμού). Το 1986 ιδρύεται το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης με την επωνυμία Ίδρυμα Ερευνών Προϊστορικής και Κλασικής Τέχνης. Από την πρώτη χρονιά της ίδρυσης του έως και σήμερα οργανώνει ειδικό τμήμα εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Οι εκπαιδευτικές αυτές δραστηριότητες έχουν κυρίως τη μορφή εκπαιδευτικών προγραμμάτων και μουσειοσκευών¹. Το 1987 σχεδιάστηκε από το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης η πρώτη μουσειοσκευή για την κάλυψη των αναγκών των σχολείων απομακρυσμένων περιοχών που δύσκολα μπορούσαν να επισκεφθούν το μουσείο, αλλά και για την προετοιμασία των σχολείων και των εκπαιδευτικών πριν την επίσκεψη (Πλατή, 1991).

Η δεύτερη περίοδος αφορά το χρονικό διάστημα 1987-1997 όπου καθιερώνεται ο θεσμός των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πλέον σχεδιάζονται εκπαιδευτικές πρακτικές σε πολλά μουσεία στην Ελλάδα. Το 1988 γίνεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα ετήσια η Ετήσια Διεθνής Συνάντηση C.E.C.A (Committee for Education and Cultural Action) στο Ναύπλιο, με θέμα: «ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία εκπαιδευτικών τμημάτων σε μουσεία». Έκτοτε από το 1988 μέχρι και σήμερα πραγματοποιούνται σεμινάρια μουσειοπαιδαγωγικής σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας (Τζιαφέρη, 2005). Αξιοσημείωτο είναι το πρόγραμμα «Μελίνα: Εκπαίδευση και Πολιτισμός». Πρόκειται για ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα στρατηγικής που ξεκίνησε το 1994 με στόχο την αναβάθμιση του ρόλου των Τεχνών και του Πολιτισμού στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω της παραγωγής εκπαιδευτικού υλικού και της επιμόρφωσης όλων των εκπαιδευτικών στη μεθοδολογία εφαρμογής. Αποτέλεσε κοινή πρωτοβουλία των Υπουργείων Παιδείας και Πολιτισμού καθώς και της Γενικής Γραμματείας Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Το όνομά του το πήρε από την Υπουργό Πολιτισμού Μελίνα Μερκούρη, η οποία πίστευε ότι «αν επιτευχθεί ευαισθητοποίηση του παιδιού στον Πολιτισμό θα δημιουργηθεί μια άλλη κοινωνία,

¹ “Ο όρος μουσειοσκευές περιγράφει το οργανωμένο μετακινούμενο εκπαιδευτικό υλικό για χρήση εκτός μουσειακών χώρων, το οποίο δίνει την ευκαιρία σε ομάδες κοινού που δεν μπορούν να επισκεφτούν συγκεκριμένα μουσεία να έρθουν σε επαφή με τα μουσειακά περιεχόμενα. Οι μουσειοσκευές είναι βαλίτσες ή κάποιας μορφής κιβώτια, που περιλαμβάνουν αντιπροσωπευτικά αντικείμενα του μουσείου (αυθεντικά ή αντίγραφα), οπτικοακουστικό και εποπτικό υλικό, βιβλία, εκπαιδευτικά παιχνίδια, υλικό για δραστηριότητες, καθώς και ενημερωτικό υλικό, οδηγίες και προτάσεις για την εκπαιδευτική τους αξιοποίηση” (Νικονάνου, Μπούνια, Φιλίππουπολίτη, Χουρμουζιάδη, & Γιαννούτσου, σελ. 215, 2015).

μια άλλη νοοτροπία, μια άλλη πολιτική» (Νικονάνου, 2010)

Από το 1997 μέχρι σήμερα τα εκπαιδευτικά προγράμματα θεωρούνται αναγκαία και αυτονόητα (Τζιαφέρη, 2005). Σήμερα, η πλειοψηφία των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων διαθέτουν οργανωμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες προς ποιοτική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου για όλες τις ομάδες κοινού. Βέβαια, η διάθεση εκπαιδευτικών προγραμμάτων εξαρτάται και από την οικονομική δυνατότητα και την ύπαρξη εξειδικευμένου προσωπικού στον εκάστοτε φορέα.

4. Η περίπτωση του Αθανασάκειου Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου

4.1. Το μουσείο και η ιστορία του

Το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου είναι ένα από τα παλαιότερα Μουσεία της χώρας και μέχρι σήμερα παραμένει το κεντρικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλίας. Κτίστηκε το 1909 με δωρεά του κ. Αλέξιου Αθανασάκη για να στεγάσει τις επιτύμβιες γραπτές στήλες από το νεκροταφείο της ελληνιστικής πόλης, της αρχαίας Δημητριάδος, που είχαν έρθει τότε στο φως με τις ανασκαφές του κ. Αρβανιτόπουλου. Ήδη από το 1913, είχε επισημανθεί ότι το κτήριο δεν επαρκούσε για τον όγκο των αρχαιοτήτων που υπήρχαν. Έτσι, το 1914 ο κ. Αθανασάκης δώρισε στο μουσείο και το πίσω κτήριο του «Βρεφοκομείου και Μαιευτηρίου». Το κτήριο αυτό λειτούργησε για 4 χρόνια ως το 1918 ως παράρτημα του Αθανασάκειου Μουσείου, και ίσως να λειτούργησε και ως Επιγραφικό Μουσείο. Ωστόσο, το 1918- 1920 λόγω των εκτάκτων αναγκών του πολέμου χρησιμοποιήθηκε ως Στρατιωτικό Νοσοκομείο και οι αρχαιότητες συγκεντρώθηκαν σε μία πτέρυγα του μαιευτηρίου. Το 1920 το μαιευτήριο δόθηκε στους πρόσφυγες της Μικράς Ασίας ως προσωρινό κατάλυμα και μόνο ένα μέρος του κτηρίου συνέχισε να χρησιμοποιείται για την αποθήκευση των αρχαιοτήτων (Αδρύμη-Σισμάνη, 2005).

Το 1940 το μουσείο κλείνει εξαιτίας του πολέμου και οι αρχαιότητες μεταφέρονται και φυλάσσονται σε ασφαλές μέρος. Μετά το τέλος του πολέμου το

μουσείο επαναλειτουργεί, όμως και πάλι κλείνει το 1955-1956 καθώς το κτήριο καθίσταται ετοιμόρροπο εξαιτίας των σεισμών που έπληξαν εκείνη την περίοδο την πόλη του Βόλου. Ο τότε έφορος κ. Θεοχάρης προέβη σε ενέργειες για την πραγματοποίηση εργασιών αποκατάστασης και ανακαίνισης του νεοκλασικού κτηρίου, οι οποίες ολοκληρώθηκαν το 1959-1960. Με αφορμή τους σεισμούς που έπληξαν το κτήριο επανέρχεται στο προσκήνιο το ζήτημα της επέκτασης του μουσείου. Το 1962 εγκρίνεται μια οριστική μελέτη του αρχιτέκτονα κ. Ραφανίδη, ύστερα από έντονες διαμαρτυρίες του εφόρου κ. Θεοχάρη, ο οποίος είχε ζητήσει την επέκταση του μουσείου επισημαίνοντας της ασφυκτική έλλειψη επαρκών εκθετικών χώρων και αποθηκών. Η μελέτη αυτή δεν υλοποιήθηκε ποτέ (Αδρύμη-Σισμάνη, 2005).

Το 1975 ο τότε επιμελητής αρχαιοτήτων κ. Γεώργιος Κ. Χουρμουζιάδης επηρεασμένος από τις νέες απόψεις σχετικά με την παρουσίαση των αρχαίων αντικειμένων, που διαμορφώθηκαν μετά το 1970 στην Ευρώπη σύμφωνα με τις οποίες τα μουσεία υιοθετούν λειτουργίες εκπαιδευτικού χαρακτήρα, αλλά και από τα προβλήματα που παρουσίαζε ο εκθεσιακός χώρος του μουσείου, προχώρησε στην αλλαγή του τρόπου έκθεσης των αρχαιοτήτων και στην επανέκθεσή τους σε τρεις από τις αίθουσες του μουσείου (Μαλακασιώτη, 1990).

Στο σημείο αυτό αξίζει να υπογραμμιστεί το έργο του κ. Γ. Χουρμουζιάδη καθώς υπήρξε πρωτοπόρα μορφή και εισηγητής καινοτόμων θεωρητικών και μεθοδολογικών επιστημονικών προσεγγίσεων τόσο στα πλαίσια της ελληνικής αρχαιολογικής πραγματικότητας, όσο και στη διεθνή αρχαιολογική κοινότητα. Ο κ. Γ. Χουρμουζιάδης διορίστηκε το 1966 στην Εφορία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Βόλου και υπηρέτησε σε αυτή 21 χρόνια μέχρι το 1984. Κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής του πορείας συνέβαλε σημαντικά στη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου και έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στο ιστορικό γίνεσθαι και την πολιτιστική προσφορά. Διατύπωσε τη θεωρία του σχετικά με το ρόλο των περιβόλων κατά τη διάρκεια της νεολιθικής περιόδου. Το 1979 δημοσίευσε τη θεωρία αυτή μαζί με τα αποτελέσματα των ερευνών του στο Διμήνι στο βιβλίο του «Το νεολιθικό Διμήνι». Επίσης ήταν ο πρώτος έφορος στο μουσείο του Βόλου, που με πολύ προσωπικό κόπο οργάνωσε ένα εργαστήριο φωτογραφίας (Αδρύμη-Σισμάνη, 2005).

Η σημαντικότερη όμως συμβολή του στο μουσείο του Βόλου ήταν όταν το 1974-1975 οργάνωσε με πρωτοποριακό τρόπο την έκθεση των ευρημάτων του νεολιθικού πολιτισμού στη Θεσσαλία και την αίθουσα με την έκθεση των ταφικών εθίμων της αρχαιότητας (Αδρύμη-Σισμάνη, 2005). Πραγματοποίησε την επανέκθεση με βασικό σκοπό τη διδακτική πληροφόρηση του επισκέπτη, υλοποιώντας την άποψη του ότι τα αντικείμενα μπορούν και πρέπει από αυτοτελείς οντότητες να μετατραπούν σε οργανικά στοιχεία ενός συστήματος, έτσι ώστε το μουσείο από μουσείο αρχαίας τέχνης να γίνει μουσείο ενός πολιτισμού της αρχαιότητας (Χουρμουζιάδη, 2010). Βασικός στόχος του ήταν η παροχή ουσιαστικότερων και αμεσότερων πληροφοριών για όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Παρουσίασε λύσεις για το πρόβλημα της μουσειακής λειτουργίας ως προς την οργάνωση και τη διαίρεση της έκθεσης λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες της πληροφορίας και του οπτικού ερεθίσματος όπου εντάσσεται το χρώμα, η χωροταξία και ο φωτισμός. Κατάφερε να αναδείξει τα ευρήματα με ήπιες επεμβάσεις στην εκθετική πρακτική οι οποίες συμβάδισαν με τη φύση και την ιστορία του ευρήματος. Συγκεκριμένα, πρότεινε την έκθεση των αντικειμένων ελεύθερα στο χώρο χωρίς προθήκες, μέσα σε κόγχες και ράφια κατασκευασμένα από υλικά διαδεδομένα στο περιβάλλον όπως το ξύλο, η πέτρα και ο πηλός. Κατά την άποψη του κάθε εύρημα που εκτίθεται πρέπει να εξηγεί τη θέση του μέσα στο πλαίσιο των θεσμών της εποχής που κατασκευάστηκε, να πληροφορεί για τις κοινωνικές αξίες, τις εργασιακές και παραγωγικές διαδικασίες μέσα στις οποίες εντάσσεται (Αδρύμη-Σισμάνη, 2005). Ακόμη, υποστήριξε πως τα ευρήματα που επιλέγονται προς έκθεση θα πρέπει να ανταποκρίνονται σε εκπαιδευτικούς στόχους και οι επισκέπτες να μπορούν να συνδεθούν με αυτά, συγκεκριμένα υπογράμμισε πως «τα ευρήματα δεν θα πρέπει να επιλέγονται ως αντικείμενα συναισθηματικού θαυμασμού και επιφανειακής περιέργειας, αλλά ως αποδεικτικά στοιχεία μιας δημιουργικής διαδικασίας θεμελιωμένης πάνω σε ανάλογες μορφές οικονομίας, πολιτικής σκέψης και ιδεολογικού εμπλουτισμού» (Χουρμουζιάδης, 1976).

Το 1985 το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου οικειοποιείται τον θεσμό των περιοδικών εκθέσεων και οργάνωνει μια πρώτη περιοδική έκθεση στον προθάλαμο του μουσείου, τον οποίο μετονομάζει σε «αίθουσα Θεοχάρη» με θέμα τις αρχαιότητες που είχαν ανακαλυφθεί με τις ανασκαφές της Εφορείας. Στα πλαίσια αυτών των περιοδικών εκθέσεων φιλοξενήθηκαν αρχαιότητες που βρέθηκαν σε

ανασκαφές της ΙΓ' ΕΠΚΑ και αφιερώματα σε σημαντικά πρόσωπα της περιοχής, όπως ο λαογράφος κ. Κίτσος Μακρής και η ιδιωτική συλλογή του κ. Άγγελου Μπάστη η οποία και δωρίθηκε στο μουσείο.

Το 1997, ύστερα από πρόταση της ΙΓ' ΕΠΚΑ, ο δήμαρχος Πιτσιώρης ανέλαβε την πρωτοβουλία να προχωρήσει το έργο της επέκτασης του Αθανασάκειου Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου. Έτσι, το 1998 υπογράφηκε μια προγραμματική σύμβαση του Υπουργείου Πολιτισμού με τον δήμο Βόλου και στη συνέχεια εκπονήθηκε η μελέτη της επέκτασης του μουσείου πάνω σε σχέδια του αρχιτέκτονα κ.Κώστα Αδαμάκη. Στη συνέχεια ο δήμος Βόλου ανέλαβε με τη χρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού να κατασκευάσει το νέο κτήριο του μουσείου συνολικής έκτασης 3000τ.μ. . Το έργο εγκαινιάστηκε στις 3 Αυγούστου 2004. Το 2009, εκατό χρόνια μετά την ίδρυση του Μουσείου, ολοκληρώθηκε και εγκαινιάστηκε η μόνιμη έκθεση στη Νέα Πτέρυγα.

4.2. Παρουσίαση του Μουσείου

Οι αρχαιολογικές συλλογές διαμορφώθηκαν σε οκτώ αίθουσες στο ισόγειο του παλαιού και του καινούριου κτηρίου που πλέον αποτελούν το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. Οι συλλογές αυτές οργανώθηκαν σύμφωνα με τη μουσειογραφική μελέτη που συντάχθηκε από την κ. Θάλεια Μακρή Σκοτεινιώτη, τοπογράφο μηχανικό της ΙΓ' ΕΠΚΑ. Τα αντικείμενα που εκτίθενται απαριθμούνται στο σύνολο στα 2880 ευρήματα από ολόκληρη τη Θεσσαλία.

Για την οργάνωση των εκθέσεων χρησιμοποιήθηκαν σύγχρονες προθήκες με ψυχρό φωτισμό, ώστε να παρουσιάζονται τα ευρήματα με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Οι εκθέσεις οργανώθηκαν βάσει των σύγχρονων μουσειολογικών και μουσειοπαιδαγωγικών αντιλήψεων. Τα εκθέματα συνοδεύονται από ενημερωτικά κείμενα, σχέδια και φωτογραφίες ώστε να δίνεται η δυνατότητα σε όλες τις ομάδες κοινού να κατανοούν το είδος και τη χρήση των ευρημάτων αλλά και να πληροφορούνται για τους αρχαιολογικούς χώρους από τους οποίους προέκυψαν τα ευρήματα. Όλα αυτά σχεδιάστηκαν ακολουθώντας ταυτόχρονα τις απαραίτητες προδιαγραφές για την ασφαλή διατήρηση των αρχαιολογικών αντικειμένων (Αδρύμη-Σισμάνη, 2005).

Η νέα έκθεση των μόνιμων συλλογών του μουσείου περιλαμβάνει τις εξής ενότητες (Αδρύμη-Σισμάνη, 2005):

1. *Ευρήματα ανασκαφών στο πλαίσιο μεγάλων έργων (αίθουσα 2)*

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία της Μαγνησίας που ήρθαν στο φως κατά τη διάρκεια εκτεταμένων σωστικών ανασκαφών στα πλαίσια μεγάλων αναπτυξιακών έργων υποδομής όπως η διαπλάτυνση της εθνικής οδού, η οργάνωση του επαρχιακού σιδηροδρομικού δικτύου, η επαναδημιουργία του ταμιευτήρα της λίμνης Κάρλας και ο βιολογικός καθαρισμός της πόλης του Βόλου. Εκτίθενται κατά αρχαιολογική θέση και κατά χρονολογική σειρά ευρήματα από τις αρχαίες πόλεις της Άλου, των Φερών, του «Κάστρου» του Αερινού, από τους αρχαίους οικισμούς της λίμνης Κάρλας και από τον προϊστορικό οικισμό στον Κόμβο των Μικροθηβών. Με τη βοήθεια χαρτών και ενημερωτικών κειμένων παρέχονται όλες οι πληροφορίες στον επισκέπτη για τις πολιτιστικές αλλαγές που χαρακτηρίζουν τις αρχαιολογικές περιόδους από το τέλος της νεολιθικής εποχής έως τα ελληνιστικά χρόνια (Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας).

2. *Συλλογή Άγγελου Μπάστη (αίθουσα 3)*

Το 1994 δωρίθηκε από τον κ. Άγγελο Μπάστη στο Αθανασάκειο Μουσείο μέρος της ιδιωτικής του συλλογής με αντικείμενα της νεολιθικής περιόδου προερχόμενα από τη Θεσσαλία. Συγκεκριμένα δωρίθηκαν 500 επιλεγμένα απ' τα 2.500 αντικείμενα της συλλογής. Πρόκειται για επιφανειακά ευρήματα από τις νεολιθικές μαγούλες, τα οποία περισυλλέχτηκαν από τον ίδιο το συλλέκτη κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα ετών. Η συλλογή αποτελείται από ευρήματα όπως ειδώλια, εργαλεία και κοσμήματα. Τα ευρήματα αυτά εκτίθενται μαζί με τη συνοδεία ενημερωτικών κειμένων εκπαιδευτικού χαρακτήρα.

3. *Αίθουσα Γ. Χ. Χουρμουζιάδη – Νεολιθικός Πολιτισμός Θεσσαλίας (αίθουσα 4)*

Η έκθεση αυτή οργανώθηκε το 1975-1976 από τον κ. Χουρμουζιάδη για τον οποίο έγινε λόγος στο κεφάλαιο 4.1 και παρέμεινε σχεδόν αναλλοίωτη ως και σήμερα. Στην έκθεση αυτή παρουσιάζονται ευρήματα του νεολιθικού πολιτισμού προερχόμενα από ολόκληρη τη Θεσσαλία και κυρίως από τους παγκοσμίως γνωστούς νεολιθικούς

οικισμούς Σέσκλου και Διμηνίου. Στην έκθεση περιλαμβάνονται ευρήματα όπως αγγεία, εργαλεία, ειδώλια, σφραγίδες και κοσμήματα. Η έκθεση διακρίνεται σε τρία τμήματα και το κάθε τμήμα αφορά ένα διαφορετικό τομέα δραστηριοποίησης του νεολιθικού ανθρώπου. Το πρώτο τμήμα αναφέρεται στην οργάνωση και χρήση του χώρου κάτι το οποίο αντικατοπτρίζεται μέσα από νεολιθικά ομοιώματα σπιτιών, υπολείμματα οικοδομικών υλικών και μέσα από αναπαράσταση στρωματογραφίας του οικισμού του Σέσκλου όπου διακρίνονται τα οικιστικά στρώματα διαχρονικά. Το δεύτερο τμήμα αναφέρεται στην οικονομία της εποχής και συνεπώς στην κατασκευή εργαλείων και αγγείων. Τέλος στο τρίτο τμήμα αντανακλώνται οι ιδεολογίες που διείπαν το νεολιθικό κόσμο μέσα από τα ειδώλια, τις σφραγίδες και τα κοσμήματα.

4. *Γραπτές Επιτύμβιες Στήλες Δημητριάδος (αίθουσα 5)*

Η αρχαία πόλη της Μαγνησίας, Δημητριάδα ιδρύθηκε το 294 π.Χ. και αποτέλεσε έδρα των Μακεδόνων Βασιλέων, στρατιωτική βάση και ναύσταθμο και μεγάλο διεθνές εμπορικό λιμάνι, όπου συγκεντρώθηκε πληθυσμός από όλη την Ελλάδα και την Ανατολική Μεσόγειο, όπως αποδεικνύουν οι επιγραφές των επιτύμβιων στηλών, τα νομίσματα και τα άλλα ευρήματα που εκτίθενται στην αίθουσα αυτή. Οι γραπτές επιτύμβιες στήλες ανακαλύφθηκαν το 1906-1907 από τον κ. Αρβανιτόπουλο και προέρχονται απ' τα νεκροταφεία της Δημητριάδος. Αποτελούν από τα ελάχιστα σωζόμενα δείγματα ζωγραφικής των ελληνιστικών χρόνων. Επιπλέον ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ποικίλα κτερίσματα που βρέθηκαν στα νεκροταφεία της αρχαίας πόλης όπως πήλινα και μολύβδινα αγγεία και πολυτελή αντικείμενα, κάτι που μαρτυρά την ευμάρεια της πόλης. Η σημαντική οικονομική, πολιτική και στρατιωτική σημασία της πόλης αποδεικνύεται και από την ποικιλία των νομισμάτων, όπως χάλκινα και ασημένια νομίσματα του τοπικού νομισματοκοπείου, θεσσαλικές και ρωμαϊκές κοπές καθώς και νομίσματα πιο απομακρυσμένων περιοχών.

5. *Χθόνιες θεότητες – Κτερίσματα τάφων (αίθουσα 6)*

Η έκθεση αυτή λειτουργεί ως εισαγωγή για την επόμενη ενότητα, που αφιερώνεται στο ταφικά έθιμα. Εκτίθενται ευρήματα κυρίως από τις αρχαίες πόλεις των Αμφωνών, των Φερών και της Δημητριάδος που καταδεικνύουν τη λατρεία θεοτήτων στη Μαγνησία που συνδέθηκαν με το θάνατο και τη μετά θάνατον ζωή. Πρόκειται για

ευρήματα στα οποία απεικονίζονται οι χθόνιες θεότητες όπως πήλινα ειδώλια και μαρμάρινες ή πήλινες προτομές, καθώς και αναθηματικές στήλες στις οποίες αναφέρονται τα ονόματα τους. Οι θεότητες αυτές είναι ο Δίας Μειλίχιος, ο Διόνυσος, η Δήμητρα, ο Ερμής, η Περσεφόνη, η Αφροδίτη Πασικράτα, η Εννοδία και η Κυβέλη που λατρεύονταν στα τοπικά ιερά. Επίσης εκτίθενται κτερίσματα τάφων όπως χρυσά κοσμήματα και γυάλινα αγγεία από ολόκληρη τη Θεσσαλία, που συμπληρώνουν την εικόνα για τις αρχαίες αντιλήψεις περί μεταθανάτιας ζωής (Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας).

6. Ταφικά Έθιμα (αίθουσα 7)

Στην έκθεση αυτή παρουσιάζεται μια ξεκάθαρη εικόνα σχετικά με τα ταφικά έθιμα της Θεσσαλίας κατά τις διάφορες χρονικές περιόδους της αρχαιότητας και συγκεκριμένα από τη 2^η χιλιετία έως τον 1^ο αι. π.Χ. . Τα ταφικά έθιμα και οι πρακτικές ταφής της αρχαιότητας γνωστοποιούνται μέσα από αναπαραστάσεις τάφων όπως κιβωτιόσχημοι τάφοι, πήλινες λάρνακες και εγχυτρισμοί, ανάγλυφες και γραπτές επιτύμβιες στήλες και λάκκους αποτέφρωσης και τεφροδόχα αγγεία. Ακόμη η έκθεση περιλαμβάνει αυτούσιους τάφους και ταφές από όλη τη Θεσσαλία.

7. Αίθουσα Δ.Ρ. Θεοχάρη (αίθουσα 8)

Το περιεχόμενο αυτής της έκθεσης αφορά την εξελικτική πορεία της θεσσαλικής πόλης στο μυχό του Παγασητικού κόλπου ξεκινώντας από τη μυκηναϊκή εποχή και φτάνοντας μέχρι και τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους. Βασικός άξονας της έκθεσης αποτελούν οι τρεις σημαντικές πόλεις της περιοχής, η Ιωλκός, οι Φερές και η Δημητριάδα. Οι πόλεις αυτές διαδέχθηκαν η μια την άλλη όσον αφορά την κυριαρχία της περιοχής και προόδευσαν ανά διαφορετικές χρονικές περιόδους κατά τη διάρκεια περίπου δύο χιλιάδων ετών. Στην ενότητα αυτή εκτίθενται σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα τα οποία αντανάκλουν σημαντικές πληροφορίες για τη δημόσια και ιδιωτική ζωή της κάθε πόλης. Τα ευρήματα περιέχονται από ένα σύνολο ενημερωτικού και εποπτικού υλικού, καθώς και από αναπαραστάσεις μνημείων, κάποιες εκ των οποίων συνοδεύονται και από ηχητικά ακούσματα.

Η αίθουσα 1 αποτελεί το χώρο υποδοχής και έκδοσης εισιτηρίων. Στο χώρο αυτό ο επισκέπτης μπορεί να προμηθευτεί ενημερωτικό υλικό. Επιπλέον στο χώρο

αυτό διατίθενται και πωλητέα είδη. Τέλος, λειτουργούν πρωτοποριακά ηλεκτρονικά συστήματα πληροφόρησης και ξενάγησης.

4.3. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου

Το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο του Βόλου καταγίνεται εδώ και αρκετά χρόνια με το σχεδιασμό και την εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα του μουσείου απευθύνονται κατά βάση σε μαθητές, συχνά σε συνεργασία με το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού και την εκπαιδευτική κοινότητα του Νομού, σε ομάδες κέντρων δημιουργικής απασχόλησης, σε ομάδες με αναπηρίες και σε κοινότητες κέντρων ανεξάρτησης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα κατά τη διάρκεια περιοδικών εκθέσεων, τα προγράμματα αυτά λαμβάνουν χώρα και το σαββατοκύριακο απευθυνόμενα σε οικογένειες (Καλογιάννη, 2015).

Ο εκπαιδευτικός χαρακτήρας του μουσείου ξεκίνησε το 1975 με την καθοριστικής σημασίας επανέκθεση των αρχαιοτήτων με τρόπο που συμβάδιζε με τις αρχές της μουσειοπαιδαγωγικής που επιμελήθηκε ο κ. Χουρμουζιάδης. Αργότερα, το 1997 στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος «Raphaël» για τον Νεολιθικό Πολιτισμό με τη συνεργασία του Μουσείου της Βάρνας, στη Βουλγαρία, και του Μουσείου Saint-Germain-en-Laye, στη Γαλλία, αξιοποιήθηκε παιδαγωγικά η αίθουσα Γ. Χ. Χουρμουζιάδη – Νεολιθικός Πολιτισμός Θεσσαλίας. Τότε ουσιαστικά ξεκίνησε η εφαρμογή του εκπαιδευτικού προγράμματος *Νεολιθικός Πολιτισμός στη Θεσσαλία* για το οποίο θα γίνει εκτενή αναφορά στη συνέχεια. Με αφορμή το πρόγραμμα «Raphaël» διαμορφώθηκαν πειραματικά εργαστήρια με τη μορφή νεολιθικών καλυβών στο χώρο του Αναύρου, μπροστά από το μουσείο. Ακόμη, δημιουργήθηκε ένα μικρό ντοκιμαντέρ, στο οποίο παρουσιάζεται ο νεολιθικός πολιτισμός και τα επιτεύγματα του ανθρώπου της νεολιθικής εποχής και επιπροσθέτως ένα λακωνικό, δίγλωσσο εκπαιδευτικό έντυπο.

Όλες αυτές οι καινοτομίες αξιοποιήθηκαν ως το 2002 με τη μορφή εκπαιδευτικών περιηγήσεων που απευθύνονταν κατά βάση στο παιδικό κοινό. Οι περιηγήσεις αυτές αρχικά ξεκινούσαν με την προβολή του ντοκιμαντέρ μικρού μήκους και στη συνέχεια ακολουθούσε καθοδηγούμενη περιήγηση στην αίθουσα Γ. Χ. Χουρμουζιάδη – Νεολιθικός Πολιτισμός και στις «νεολιθικές καλύβες» στον

Αναυρο από αρχαιολόγο της Υπηρεσίας, όπου πραγματοποιούταν εργαστήρι πηλού (Καλογιάννη, 2015). Στη συνέχεια διενεργούνταν ανά διαστήματα εκπαιδευτικά προγράμματα σε πειραματικό πλαίσιο σχεδιασμένα από εν ενεργεία εκπαιδευτικούς ή φοιτητές του προγράμματος σπουδών «Μουσειοπαιδαγωγικής Εκπαίδευσης». Όλα αυτά ως την επανέκθεση του 2004 όπου τη θέση αυτών των περιηγήσεων πήραν οι οργανωμένες, εμπειρικές δράσεις, καθώς οι επισκέψεις των σχολείων άρχισαν να αυξάνονται.

Το 2005 σχεδιάστηκε και τέθηκε σε εφαρμογή και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα *Μυκηναϊκός πολιτισμός και τοπική ιστορία* το οποίο σχεδιάστηκε σε συνεργασία με το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων και Επικοινωνίας του Υπουργείου Πολιτισμού σε μια προσπάθεια να ανταποκριθεί το μουσείο στα αιτήματα της εκπαιδευτικής κοινότητας για ενασχόληση με θέματα που αφορούσαν στην τοπική ιστορία (Καλογιάννη, 2011).

Τα δύο αυτά εκπαιδευτικά προγράμματα αποτελούσαν ως το 2017 τα τακτικά εκπαιδευτικά προγράμματα του μουσείου. Αναλυτικότερα:

Νεολιθικός Πολιτισμός στη Θεσσαλία :

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα απευθύνεται σε μαθητές από 8 έως 18 ετών και στοχεύει στη γνωριμία των μαθητών με το νεολιθικό πολιτισμό. Για τις ανάγκες του προγράμματος αξιοποιήθηκαν οι υποδομές που είχαν διαμορφωθεί το 1997 στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος «Raphaël». Το πρόγραμμα ξεκινάει με την προβολή ντοκιμαντέρ που αναφέρεται στον τρόπο ζωής των νεολιθικών ανθρώπων. Στη συνέχεια τα παιδιά ξεναγούνται στην ομώνυμη αίθουσα του μουσείου με βιωματικό τρόπο. Συγκεκριμένα, καθώς περιηγούνται στην έκθεση, έχουν παράλληλα τη δυνατότητα να πιάσουν, να περιεργαστούν με τα χέρια και τα μάτια τους, να μυρίσουν και να παίξουν με τα πιστά αντίγραφα των αντικειμένων, που τους διανέμονται κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής ξενάγησης. Έπειτα, συμπληρώνουν ένα φυλλάδιο εργασίας και τέλος το πρόγραμμα ολοκληρώνεται με την επίσκεψή τους στις «καλύβες» και το εργαστήρι πηλού, όπου δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να κατεργαστούν τα υλικά, να δοκιμάσουν την εφαρμογή μεθόδων και τακτικών δημιουργώντας τα δικά τους αντικείμενα (Καλογιάννη & Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, 2009). Από το 2009 δημιουργήθηκε ανάλογο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και για τα παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας (5 ως 7 ετών) προσαρμοσμένο στις

ανάγκες αυτής της ηλικίας. Το πρόγραμμα ξεκινά με εκπαιδευτική περιήγηση στην Αίθουσα του Νεολιθικού Πολιτισμού, στη διάρκεια της οποίας μοιράζονται στις ομάδες των παιδιών εικόνες μεγάλου μεγέθους, τυπωμένες σε καμβά, που απεικονίζουν δύο ήρωες. Πρόκειται για δύο παιδιά που ζουν σε ένα νεολιθικό χωριό και παριστάνονται να συμμετέχουν σε διάφορες δραστηριότητες των ανθρώπων της εποχής αυτής. Στόχος της δραστηριότητας είναι να φτιάξουν τα παιδιά τη δική τους ιστορία και να ενθαρρυνθούν να περιγράψουν, να εξηγήσουν και να ερμηνεύσουν τις επιλογές τους, να συμμετάσχουν στη συζήτηση χρησιμοποιώντας επιχειρήματα, να αφηγηθούν και γενικά να βελτιώσουν και να εμπλουτίσουν τον προφορικό τους λόγο, συνεργαζόμενα μεταξύ τους. Η εκπαιδευτική περιήγηση στηρίζεται επίσης στη χρήση αντιγράφων των αρχαίων αντικειμένων, τα οποία τους διανέμονται, προκειμένου να έλθουν σε βιωματική επαφή με διαφορετικά υλικά και να εξερευνήσουν τη χρήση τους παίζοντας. Στη συνέχεια, δημιουργούν με πηλό ό,τι τους τράβηξε περισσότερο την προσοχή και στο τέλος του προγράμματος επισκέπτονται τις «καλύβες», με στόχο να παρατηρήσουν και να εξερευνήσουν τη μορφή, την κατασκευή και τη λειτουργία των σπιτιών σε ένα νεολιθικό χωριό (Καλογιάννη, 2010).

Μυκηναϊκός πολιτισμός και τοπική ιστορία :

Το εκπαιδευτικό αυτό πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά 8 ως 18 ετών. Στο πλαίσιο του προγράμματος αξιοποιείται το υλικό της μόνιμης έκθεσης του μουσείου. Τα παιδιά μετακινούνται από χώρο σε χώρο, ξετυλίγοντας έτσι τη ζωή των κατοίκων μιας μυκηναϊκής πόλης. Παράλληλα δίνονται στα παιδιά ομοιώματα των αρχαίων αντικειμένων παρέχοντας τους έτσι τη δυνατότητα να τα χρησιμοποιήσουν, να εξερευνήσουν τη χρήση τους και να διαμορφώσουν τις απόψεις τους γι' αυτά. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ολοκληρώνεται στο εργαστήριο πηλού, όπου τα παιδιά αναλαμβάνουν το ρόλο του «γραφέα» και καταγράφουν την περιουσία του δικού τους ανακτόρου, γράφοντας έτσι τη δική τους ιστορία (Καλογιάννη & Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, 2009).

Όταν οι χρονοκάμουλες τελειώνουν... Ταξίδι πίσω στο χρόνο παίζοντας ανασκαφή :

Το πρόγραμμα αυτό σχεδιάστηκε και ξεκίνησε να εφαρμόζεται ως πρόγραμμα περιοδικού χαρακτήρα το πλαίσιο του εορτασμού των Ευρωπαϊκών Ημερών Πολιτιστικής Κληρονομιάς 2013-2014 με γενικό θέμα «Τα πρόσωπα του Χρόνου», αλλά λόγω της πολύ μεγάλης ανταπόκρισης της εκπαιδευτικής κοινότητας καθιερώθηκε άμεσα ως τακτικό πρόγραμμα. Το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 5 ως 15 ετών. Μέσα από συζήτηση, αρχικά, και παιχνίδι ρόλων με έντονα βιωματικό χαρακτήρα στη συνέχεια, τα παιδιά προσεγγίζουν πτυχές της επιστήμης της Αρχαιολογίας, που επιχειρεί, μέσα από τη συστηματική συλλογή και τεκμηρίωση των υλικών καταλοίπων του παρελθόντος, να καταγράψει και να προσπαθήσει να ερμηνεύσει την ανθρώπινη συμπεριφορά και δραστηριότητα στο πέρασμα του χρόνου, προβαίνοντας σε διαδικασίες αναπαράστασης της Ιστορίας. Το παιχνίδι της ανασκαφής δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά, μέσα από παιγνιώδεις και ευχάριστες για τα ίδια δραστηριότητες, να γνωρίσουν από κοντά τη δουλειά των αρχαιολόγων, των τεχνητών και των συντηρητών, να ακολουθήσουν την πορεία του «ευρήματος» από το χώμα στο μουσείο και, έτσι, να γυρίσουν πίσω στο παρελθόν, ερμηνεύοντας με το δικό τους τρόπο τα ίχνη του ανθρώπου στο χρόνο (Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας).

Η αντίληψη που διατρέχει τον σχεδιασμό των προγραμμάτων ως προς την επιδιωκόμενη μάθηση λαμβάνει υπ' όψη τα ηλικιακά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των παιδιών που συμμετέχουν. Βασικοί στόχοι των προγραμμάτων είναι η συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών μέσω της συνεργασίας με τα άλλα μέλη της ομάδας και με τους ανθρώπους του μουσείου, η ενίσχυση της αυτοεκτίμησής τους και η χαρά που βιώνουν μέσω της συμμετοχής τους σε βιωματικές και παιγνιώδεις δραστηριότητες. Απώτερος σκοπός είναι να έρθουν τα παιδιά σε επαφή με τα αρχαία αντικείμενα και την αρχαιολογική πληροφορία, για να διαμορφώσουν ενδιαφέρουσες και ευχάριστες για τα ίδια μουσειακές εμπειρίες, μέσα από βιωματικές δραστηριότητες, που αποκτούν παιγνιώδη χαρακτήρα (Καλογιάννη & Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, 2009).

Από το έτος 2017-2018 τα τακτικά προγράμματα του μουσείου που απευθύνονται σε παιδιά είναι τα εξής:

Κύκλοι, τρίγωνα και πολλές γραμμές :

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας , έχει διάρκεια περίπου 80 λεπτά, ανάλογα με τον ρυθμό των παιδιών και ο μέγιστος αριθμός συμμετεχόντων είναι ένα σχολικό τμήμα (25 άτομα). Αρχικά μια ηλεκτρονική παρουσίαση βοηθάει τα παιδιά να ξεχωρίσουν βασικά σχήματα και διακοσμητικά μοτίβα. Στη συνέχεια, παροτρύνονται να παρατηρήσουν επιλεγμένα αγγεία του μουσείου και να αναγνωρίσουν σχήματα και μοτίβα που συνδέονται με την προηγούμενη παρουσίαση. Στο τέλος του εκπαιδευτικού προγράμματος τα παιδιά γίνονται δημιουργοί και καλλιτέχνες με απλά υλικά και φαντασία.

Παιχνίδια στο Μουσείο :

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά Γ' και Δ' δημοτικού, έχει διάρκεια περίπου 80 λεπτά, ανάλογα με τον ρυθμό των παιδιών και ο μέγιστος αριθμός συμμετεχόντων είναι ένα σχολικό τμήμα (25 άτομα). Οι απεικονίσεις αρχαίων παιχνιδιών βοηθούν τα παιδιά να κάνουν συγκρίσεις με τα σημερινά παιχνίδια. Η σύγκριση αφορά τόσο τα είδη των παιχνιδιών όσο και τα υλικά, αλλά και τον τρόπο κατασκευής τους. Έπειτα μέσα στις αίθουσες του Μουσείου αναζητούν τα αρχαία παιχνίδια και στη συνέχεια μαθαίνουν να παίζουν την τριάρα, δηλαδή την αρχαία τρίλιζα. Φεύγοντας παίρνουν ως ενθύμιο το ταμπλό της τριάρας.

Με τη φωτιά και τον πηλό: Στο καμίνι ενός αρχαίου Θεσσαλού αγγειοπλάστη :

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά γυμνασίου, έχει διάρκεια περίπου 90 λεπτά, ανάλογα με τον ρυθμό των παιδιών και ο μέγιστος αριθμός συμμετεχόντων είναι ένα σχολικό τμήμα (25 άτομα). Η εισαγωγή στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα γίνεται με μία ηλεκτρονική παρουσίαση κατά την οποία τα παιδιά γνωρίζουν την τυπολογία ενός καμινιού αλλά και τα προϊόντα που ψήνονταν σ' αυτό. Στη συνέχεια, χωρισμένα σε ομάδες και με τη βοήθεια φύλλων εργασίας παρατηρούν το ομοίωμα του κεραμικού κλιβάνου και τα προϊόντα του κεραμέα. Παρουσιάζουν έπειτα τα αποτελέσματα της μελέτης τους και, τέλος, έρχονται σε επαφή με την πρώτη ύλη, τον πηλό κατασκευάζοντας με τη μέθοδο της «τσιμπητής» το δικό τους αγγείο.

Αρχαία κοσμήματα: ερωτήσεις που ζητούν απαντήσεις :

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά γυμνασίου/λυκείου, έχει διάρκεια περίπου 80 λεπτά, ανάλογα με τον ρυθμό των παιδιών και ο μέγιστος αριθμός

συμμετεχόντων είναι ένα σχολικό τμήμα (25 άτομα). Η ιστορία των κοσμημάτων ξετυλίγεται από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τους ελληνοιστικούς χρόνους μέσα από ερωτήματα που θέτουν και απαντούν τα ίδια τα παιδιά με τη βοήθεια του αντίστοιχου παιδαγωγικού υλικού. Με τον τρόπο αυτό οδηγούνται στην παρατήρηση των αντίστοιχων εκθεμάτων του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου.

Από το έτος 2018-2019 έπαυσε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα *Με τη φωτιά και τον πηλό: Στο καμίνι ενός αρχαίου Θεσσαλού αγγειοπλάστη* και δημιουργήθηκε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα *Από τη σπηλιά στο χωριό: Μια μέρα με τους νεολιθικούς ανθρώπους* :

Απευθύνεται σε παιδιά από Α΄ έως και Γ΄ Δημοτικού, έχει διάρκεια περίπου 80 λεπτά, ανάλογα με τον ρυθμό των παιδιών και ο μέγιστος αριθμός συμμετεχόντων είναι ένα σχολικό τμήμα (25 άτομα). Η γνωριμία με τον νεολιθικό πολιτισμό ξεκινάει στην αίθουσα εκπαιδευτικών προγραμμάτων του μουσείου, όπου τα παιδιά αγγίζουν και περιεργάζονται ομοιώματα νεολιθικών αντικειμένων για να ανακαλύψουν τον τρόπο χρήσης τους και τα υλικά κατασκευής τους. Στη συνέχεια, χωρίζονται σε τριάδες ή δυάδες (ανάλογα με τον αριθμό τους) για να παρατηρήσουν, με τη βοήθεια διαφορετικών φύλλων εργασίας, τα αυθεντικά πλέον αντικείμενα μέσα στην αντίστοιχη αίθουσα του Μουσείου. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ολοκληρώνεται μέσα στην αίθουσα εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όπου τα παιδιά κατασκευάζουν, ατομικά, με χαρτί, τα ομοιώματα ενός νεολιθικού σπιτιού και ενός εργαλείου, τα οποία παίρνουν μαζί τους ως ενθύμιο της συμμετοχής τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. (Τσιαμάγκα, 2020)

Εκπαιδευτικά προγράμματα εφαρμόζονται επίσης και σε περιοδική βάση, κατά τη διάρκεια εκδηλώσεων και εορτασμών, σε πανελλήνια ή και πανευρωπαϊκή βάση, στους οποίους συμμετέχει το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, με σκοπό να «ανοίξουν» τα μουσεία, οι χώροι και τα μνημεία στο κοινό και να ευαισθητοποιηθεί το τελευταίο, και ιδιαίτερα οι νέοι, σε θέματα που αφορούν τη διαφύλαξη και τη προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς (Καλογιάννη & Δουλγέρη- Ιντζεσίλογλου, 2009). Στις περιπτώσεις θεματικών προγραμμάτων περιοδικού χαρακτήρα και σε επίπεδο δηλωτικής γνώσης επιδιώκονται περισσότερο διαχρονικές και διαθεματικές αναγνώσεις του αρχαιολογικού υλικού, μέσα από δραστηριότητες που βρίσκονται κοντά στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των παιδιών. Σ' αυτήν την

κατηγορία ανήκουν εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά 9 ως 12 ετών, όπως «Μαγικά αντικείμενα – Λαϊκές δοξασίες», «Το δέντρο της Ζωής σε 4 Εποχές», «Τα ταξίδια της Σταλίτσας», «Μια μικρή Φεραία υποδέχεται την Αθηναία Μύρτιδα», «Τα χρώματα της Ίριδας», «Αναζητώντας τους κατοίκους της αρχαίας Δημητριάδας» και «Όποιος παίζει με τη φωτιά» (Καλογιάννη, 2015).

Το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο του Βόλου, όπως προαναφέρθηκε, συγκαταλέγει στις εκπαιδευτικές του δράσεις προγράμματα για ΑμεΑ και ειδικές κατηγορίες κοινού. Συγκεκριμένα, πρόκειται για εκπαιδευτική περιήγηση απτικού χαρακτήρα απευθυνόμενη σε άτομα με προβλήματα όρασης με τίτλο *Το Μουσείο με άλλα μάτια*. Η δράση αυτή σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε το 2015 με τη συνεργασία και την έμπρακτη συμπαράσταση του Σωματείου Ατόμων με Αναπηρία Όρασης Νομού Μαγνησίας «Μάγνητες Τυφλοί». Πρόκειται για ένα πρόγραμμα κατά το οποίο οι επισκέπτες αυτής της κατηγορίας ακολουθούν μια διαδρομή στους χώρους του μουσείου συνδυαστικά με απτική χρήση και ψηλάφηση αντιγράφων των εκθεμάτων και πινακίδες σε γραφή Braille. Ακόμη, για την καλύτερη εξυπηρέτηση αυτών των ατόμων διατίθενται συσκευές πολυμέσων, οι οποίες δίνουν την δυνατότητα και για ακουστική ξενάγηση.

Τέλος, το Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Μουσείο Βόλου είναι εκσυγχρονισμένο και χρησιμοποιεί τα νέα μέσα τεχνολογίας. Συγκεκριμένα από το 2011 χρησιμοποιεί την πολυμεσική εφαρμογή iMuse. Πρόκειται για μια εφαρμογή η οποία εισάγει τον επισκέπτη στην εμπειρία ενός εικονικού μουσείου. Μέσω της εφαρμογής προσφέρεται στον επισκέπτη η ευκαιρία να περιηγηθεί μόνος του και να μελετήσει τις συλλογές πριν ή και κατά τη διάρκεια της περιήγησης του. Δίνεται η δυνατότητα να ενημερωθεί ο επισκέπτης μέσα από εικόνες, κείμενα, βίντεο και ηχητική ξενάγηση σε τρεις γλώσσες (ελληνική, αγγλική και γαλλική), να δημιουργήσουν θεματικές διαδρομές περιήγησης ανάλογα με τα ενδιαφέροντα τους ή και να ακολουθήσουν τις ήδη προτεινόμενες. Ακόμη, με τη χρήση του προγράμματος μπορεί κανείς να παίζει ηλεκτρονικά παιχνίδια ανακαλύπτοντας έτσι διάφορες πτυχές της έκθεσης. Το σύστημα αυτό δημιουργήθηκε για να ενισχύσει τα μαθησιακά οφέλη της επίσκεψης του κοινού στο μουσείο (Καλογιάννη & Βουζαξάκης, 2014).

4.4. Συμπεράσματα

Όπως αποδεικνύεται από τις δράσεις του Αθανασάκειου Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου, πρόκειται για ένα μουσείο, πλήρως εναρμονισμένο με τις σύγχρονες μουσειολογικές και μουσειοπαιδαγωγικές τάσεις. Διατηρεί ακέραιο τον ανθρωποκεντρικό του χαρακτήρα καθώς βασικός του άξονας είναι η επικοινωνία του με το κοινό και οι ιδιαίτερες ανάγκες των επισκεπτών.

Το μουσείο προσπαθεί μέσα από τα εκπαιδευτικά του προγράμματα και τις κατάλληλα διαμορφωμένες εκθέσεις να ενισχύσει τις γνώσεις, τις σκέψεις και τα συναισθήματα των επισκεπτών όντας έτσι ένας χώρος δια βίου μάθησης και παράλληλα ψυχαγωγίας. Η φιλοσοφία του στηρίζεται στην βιωματική εμπλοκή των ανθρώπων με την ιστορία και τον πολιτισμό και στις μη τυπικές μαθησιακές εμπειρίες. Οι δράσεις του απευθύνονται σε όσο το δυνατόν περισσότερες κατηγορίες κοινού, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα την προσέλκυση μεγάλου αριθμού επισκεπτών.

Αυτό αποδεικνύεται και απ' το γεγονός πως από το έτος 2005 έως το έτος 2019 οι επισκέπτες κυμαίνονται ετησίως κατά βάση γύρω στους 25.000 – 30.000 με μικρές αυξομειώσεις (Ασβεστάς, 2019). Μεγάλο μέρος του κοινού προέρχεται από μαθητικές κοινότητες που επισκέπτονται το μουσείο είτε αυτές προέρχονται από σχολεία της Μαγνησίας, είτε από σχολεία της υπόλοιπης Ελλάδας κάτι που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον βιωματικό τρόπο που το μουσείο προσεγγίζει τη μάθηση (Καλογιάννη, 2015).

5. Πρόταση εκπαιδευτικού προγράμματος

5.1. Παρουσίαση του προγράμματος

Το πρόγραμμα αφορά το νεολιθικό πολιτισμό και συγκεκριμένα την αίθουσα Γ. Χ. Χουρμουζιάδη – Νεολιθικός Πολιτισμός Θεσσαλίας και έχει τίτλο *Όψεις του Νεολιθικού Πολιτισμού*. Το πρόγραμμα αυτό απευθύνεται καταρχάς σε μαθητές των τελευταίων τάξεων του δημοτικού και σε μαθητές γυμνασίου. Η επιλογή αυτής της ηλικιακής ομάδας έγινε διότι το πρόγραμμα περιέχει ένα βαθμό δυσκολίας καθώς ζητείται από τα παιδιά να καταγράψουν ορισμένα στοιχεία κατά τη περιήγηση κάτι που πιθανό να μην είναι τόσο εύκολο για μικρότερα παιδιά. Από την άλλη, ένα τέτοιο πρόγραμμα πιθανώς να μην προσεγγίζει τα ενδιαφέροντα των μεγαλύτερων μαθητών, του λυκείου. Ο αριθμός των συμμετεχόντων δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τα 25 άτομα.

Το πρόγραμμα χωρίζεται σε 3 μέρη:

Πρώτο μέρος:

Αρχικά, πριν την είσοδο στην έκθεση γίνεται μια γνωριμία και μια προκαταρκτική συζήτηση με τα παιδιά με σκοπό αφενός να νιώσουν οικεία με το χώρο και το προσωπικό του μουσείου και έπειτα να φρεσκάρουν τις γνώσεις που έχουν λάβει από το σχολείο σχετικά με το νεολιθικό πολιτισμό. Αυτό είναι απαραίτητο καθώς πριν αρχίσει η περιήγηση στην έκθεση και οι δραστηριότητες, κάθε παιδί πρέπει να γνωρίζει επαρκώς το θέμα με το οποίο θα έρθει σε επαφή. Προτείνεται τα παιδιά, ο εμπυχωτής και ο εκπαιδευτικός να σχηματίσουν ένα κύκλο ή ένα σχήμα Π και να καθίσουν ο ένας δίπλα στον άλλον για να ξεκινήσει η συζήτηση. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά νιώθουν εξαρχής πως αποτελούν μια ομάδα στην οποία όλοι συμμετέχουν και όλοι είναι ίσοι. Αφού κάθε παιδί παρουσιάσει σύντομα τον εαυτό του, η συζήτηση ξεκινά με τη μέθοδο του καταϊγισμού ιδεών (brainstorming)².

² Η συλλογική διαδικασία που ακολουθείται για την επίλυση προβλημάτων, την παραγωγή πρωτότυπων ιδεών, την ενεργοποίηση και ενθάρρυνση της δημιουργικής σκέψης, κλπ, κατά την οποία όσοι παρίστανται μετέχουν στη συζήτηση διατυπώνοντας απόψεις και σκέψεις ελεύθερα και αυθόρμητα, χωρίς περιορισμούς, ώστε να προκύπτει ένα πρωτογενές

Συγκεκριμένα, ο εμπυχωτής θέτει το θέμα της συζήτησης, δηλαδή το νεολιθικό πολιτισμό και ζητά από τα παιδιά να εκφράσουν τις γνώσεις και τις σκέψεις τους σχετικά με αυτό. Κάθε παιδί της ομάδας ενθαρρύνεται να συμμετέχει και να εκφράσει σύντομα και περιεκτικά τη γνώμη του. Μόλις ολοκληρωθεί η κατάθεση των απόψεων των παιδιών ο εμπυχωτής συγκρατεί τις λέξεις κλειδιά και ομαδοποιεί τις απόψεις των παιδιών βάσει των κοινών συνιστωσών. Έπειτα όλοι μαζί ξεκινούν να συζητούν κάθε άποψη αποκλείοντας όσες αποδεικνύεται πως τελικά δε σχετίζονται με το νεολιθικό πολιτισμό. Επιπλέον αν κάποιο σημαντικό θέμα δεν έχει αναφερθεί, τότε το προσθέτει στη συζήτηση ο εμπυχωτής. Με το πέρας της συζήτησης θα πρέπει να έχει διασφαλιστεί πως οι μαθητές είναι ενημερωμένοι για βασικούς άξονες όπως:

- Σε ποια εποχή εντάσσεται χρονολογικά ο νεολιθικός πολιτισμός, ποια ήταν η προηγούμενη και ποια η επόμενη εποχή.
- Ποια περιβαλλοντική αλλαγή πραγματοποιήθηκε εκείνη την εποχή και πως σχετίζεται με το σχηματισμό των πρώτων οικισμών.
- Σε ποιες δραστηριότητες βασιζόταν η οικονομία του νεολιθικού ανθρώπου.
- Σε τι χρησίμευαν τα κεραμικά σκεύη που τότε έκαναν την εμφάνιση τους.
- Σε ποιους άλλους τομείς σημειώθηκε πρόοδος εκείνη την εποχή.

Μόλις είναι βέβαιο πως όλοι οι μαθητές βρίσκονται στο ίδιο μήκος κύματος αναφορικά με τις γνώσεις τους, αλλά και με τη σχέση τους με το χώρο του μουσείου και την αρχαιολογία, περνάνε στην επόμενη φάση του προγράμματος.

Δεύτερο μέρος:

Απαραίτητα αντικείμενα: 3 τετράδια σημειώσεων, γραφική ύλη

Το δεύτερο μέρος του προγράμματος βασίζεται στη θεωρία της ανακάληψης (βλ. Κεφάλαιο 4.2). Τα παιδιά περνάνε στην αίθουσα της έκθεσης. Εκεί χωρίζονται σε 3 ομάδες (Α, Β, Γ) των 6-8 ατόμων πριν ξεκινήσει η ξενάγηση. Οι ομάδες χωρίζονται από τον

εκπαιδευτικό, καθώς γνωρίζει καλά τους μαθητές του, σε ισοδύναμες ανομοιογενείς ως προς το επίπεδο μαθησιακών ικανοτήτων και το φύλο ομάδες. Η ανομοιογένεια έχει αποδειχθεί ότι δεν βοηθά μόνο τους χαμηλής επίδοσης μαθητές, αλλά και τους μαθητές με υψηλή επίδοση, διότι οι τελευταίοι, αναλαμβάνοντας διδακτικούς ρόλους

υλικό, το οποίο μπορεί να τύχει περαιτέρω επεξεργασίας και αξιοποίησης. (Μπαμπινιώτη, 2008)

εντός της ομάδας, αναγκάζονται να ανασυγκροτήσουν την γνώση τους σε ανώτερο επίπεδο οργάνωσης και γενίκευσης, προκειμένου να την εξηγήσουν στους υπόλοιπους (Ματσαγγούρας, 2011). Έπειτα ακολουθεί η εξής διαδικασία: Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο κεφάλαιο 4.2 η έκθεση διακρίνεται σε τρία τμήματα και το κάθε τμήμα αφορά ένα διαφορετικό τομέα δραστηριοποίησης του νεολιθικού ανθρώπου. Δίνεται στην κάθε ομάδα ένα φυλλάδιο στο οποίο αναγράφονται οι παρακάτω ερωτήσεις:

- Από τι υλικό είναι κατασκευασμένο το αντικείμενο που βλέπετε;
- Ποια πιστεύετε πως ήταν η χρησιμότητα του;
- Μπορείτε να σκεφτείτε αν χρησιμοποιείτε εσείς κάτι παρόμοιο στην καθημερινότητά σας;
- Τι σας εντυπωσίασε περισσότερο στο αντικείμενο;

Και οι τρεις ομάδες αφήνονται ελεύθερες μέσα στην αίθουσα και καλούνται να παρατηρήσουν και να ερευνήσουν τα εκθέματα και έπειτα να επιλέξουν 5 εξ αυτών με κριτήριο το προσωπικό τους ενδιαφέρον, τουλάχιστον ένα από καθένα από τα τρία τμήματα της έκθεσης. Αφού γίνει αυτή η ομάδα Α καλείται να επιλέξει ένα από τα αντικείμενα που διάλεξε και να διαβάσει στις υπόλοιπες ομάδες τις σημειώσεις που κράτησαν χωρίς όμως να αποκαλύπτεται το αντικείμενο. Μόλις οι άλλες ομάδες μαντέψουν το αντικείμενο, ο εμπυχωτής με αφορμή αυτό, προσθέτει ένα γενικό πλαίσιο και συνοψίζει όλα όσα είδαν σε αυτή την ενότητα που ανήκει το αντικείμενο απαντώντας παράλληλα σε ερωτήσεις και διορθώνοντας αστοχίες των παιδιών. Έπειτα και οι ομάδες Β και Γ καλούνται να κάνουν το ίδιο. Προϋπόθεση αποτελεί τα αντικείμενα που θα επιλέξουν να περιγράψουν να προέρχονται από τα άλλα δύο τμήματα της έκθεσης. Αυτό μπορεί να συστηθεί στους μαθητές μόλις τελειώσει η συζήτηση της ενότητας της έκθεσης απ' την οποία προήλθε το αντικείμενο περιγραφής της ομάδας Α.

Με το πέρας αυτής της διαδικασίας, ζητείται από τα παιδιά να δημιουργήσουν μια ιστορία η οποία διαδραματίζεται στη νεολιθική εποχή και στην οποία θα συμπεριλάβουν τα 5 αντικείμενα που επέλεξαν τα ίδια προηγουμένως. Τα παιδιά μπορούν να βγουν στο προαύλιο του μουσείου και να καθίσουν να συζητήσουν άνετα τις ιδέες και τις προτάσεις τους. Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της δημιουργικής γραφής δίνεται η οδηγία στα παιδιά να σημειώσουν κάθε ιδέα στο

τετράδιο της ομάδας τους κι έπειτα από κοινού να γράψουν τη δική τους ιστορία. Στη συνέχεια δίνονται στα παιδιά απλά υλικά για να κατασκευάσουν αντικείμενα που θα τους βοηθήσουν στη δραματοποίηση της ιστορίας τους. Τέλος, τα παιδιά ξανά επιστρέφουν στη διάταξη σε κύκλο ή σχήμα Π με τον εμπνευστή και τον εκπαιδευτικό και κάθε ομάδα διαβάζει τη δική της ιστορία. Στο πλαίσιο αυτό ο εμπνευστής κι ο εκπαιδευτικός μπορούν να θέσουν “απορίες” που έχουν σχετικά με τη πλοκή των ιστοριών και τα αντικείμενα που χρησιμοποιήθηκαν με απώτερο σκοπό να οξύνουν περισσότερο το νου των μαθητών.

Τρίτο μέρος:

Κατά το τρίτο μέρος του προγράμματος τα παιδιά οδηγούνται στην αίθουσα δραστηριοτήτων για να παίξουν επιτραπέζιο παιχνίδι που αφορά το νεολιθικό πολιτισμό. Η πρόταση του επιτραπέζιου παιχνιδιού περιγράφεται παρακάτω:

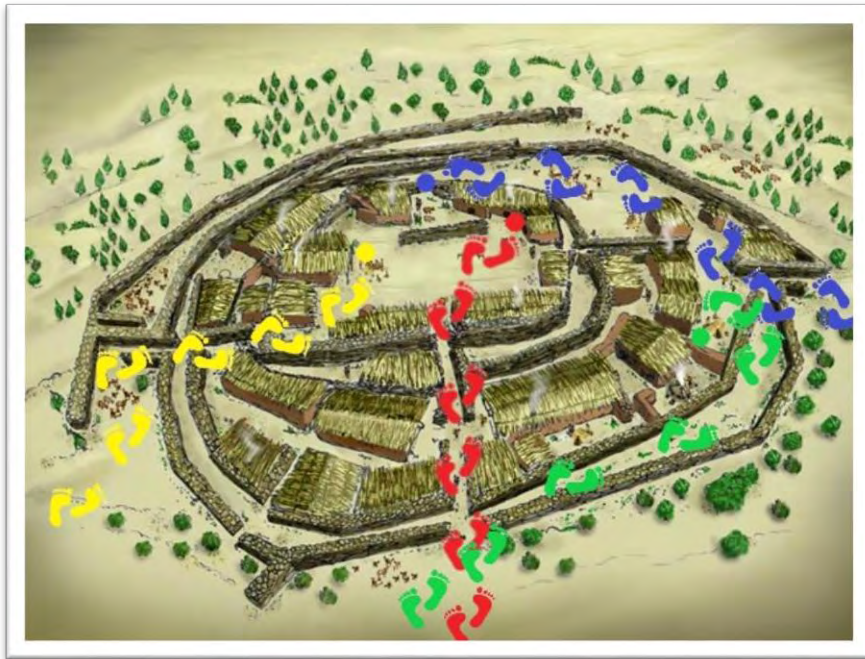
Όνομα παιχνιδιού: *«Βοήθησε το Νεολιθικό Άνθρωπο να φτάσει στον προορισμό του»*

Περιγραφή: Το παιχνίδι αποτελείται από ένα ταμπλό στο οποίο απεικονίζεται το αρχαίο Διμήνι, 4 πιόνια που μπορεί να είναι μικρά ομοιώματα νεολιθικών ειδωλίων, ένα ζάρι, 80 κάρτες ερωτήσεων, 40 κόκκινες και 40 μπλε και φυλλάδιο με τις απαντήσεις των ερωτήσεων. Υπάρχει μια αφετηρία και 4 διαδρομές οι οποίες οδηγούν σε 4 διαφορετικά σημεία μέσα στον οικισμό. Το παιχνίδι μπορεί να παιχτεί με δύο τρόπους, είτε με 2 έως 4 παίκτες, είτε ανά ζεύγη, δηλαδή κάθε πιόνι να αντιστοιχεί σε 2 παίκτες ώστε να μπορούν να συμμετέχουν ως 8 παιδιά. Στόχος του παιχνιδιού είναι να φτάσουν όλα τα πιόνια στο προορισμό τους. Το παιχνίδι δεν τελειώνει μόλις τερματίσει το πρώτο πιόνι, αλλά συνεχίζεται μέχρι να αναδειχθεί και ο δεύτερος και ο τρίτος νικητής. Ο τρόπος λειτουργίας είναι ο εξής: Αρχικά όλοι οι παίκτες ρίχνουν το ζάρι και όποιος φέρει το μεγαλύτερο αριθμό παίζει πρώτος και ακολουθούν οι άλλοι ανάλογα με τον αριθμό που έφεραν. Ξεκινώντας, ο κάθε παίκτης ρίχνει το ζάρι, αν ο αριθμός που θα τύχει είναι ζυγός θα πρέπει να σηκώσει μια μπλε κάρτα και να απαντήσει στην ερώτηση, αν είναι μονός θα πρέπει να σηκώσει μια κόκκινη κάρτα και να απαντήσει στην ερώτηση. Πίσω από κάθε κάρτα δίνονται 4 απαντήσεις και ο παίκτης καλείται να διαλέξει τη σωστή. Η σωστή απάντηση εξασφαλίζει στον παίκτη ένα βήμα προς τον προορισμό του.

Η διαφορά μεταξύ μπλε και κόκκινων καρτών έγκειται στο βαθμό δυσκολίας. Οι μπλε κάρτες περιέχουν πιο εύκολες ερωτήσεις όπως γενικές ερωτήσεις για τη

νεολιθική εποχή και τις δραστηριότητες του νεολιθικού ανθρώπου. Οι κόκκινες κάρτες περιέχουν πιο δύσκολες ερωτήσεις, π.χ. Απεικόνιση ενός αγγείου που είδαν προηγουμένως στην αίθουσα Γ. Χ. Χουρμουζιάδη – Νεολιθικός Πολιτισμός Θεσσαλίας και ερώτηση σχετικά με τη τεχνοτροπία του.

Παράδειγμα ταμπλό:

Η εικόνα αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα και λειτουργεί συμπληρωματικά στην περιγραφή του παιχνιδιού.³

5.2. Θεωρητικό υπόβαθρο του προγράμματος

Το πρόγραμμα αυτό βασίζεται στη θεωρία της ανακάλυψης κατά την οποία οι μαθητές που συμμετέχουν σε μια εκπαιδευτική δραστηριότητα οδηγούνται στην ανακάλυψη της γνώσης με ενεργητικό τρόπο, μέσα από τη βιωματική προσέγγιση,

³ Πηγή εικόνας: europe-greece.com

Επεξεργασία εικόνας: Microsoft Paint

3D

την παρατήρηση των αντικειμένων, την ανάλυση και τη σύνθεση των πληροφοριών και των δεδομένων. Η εξοικείωση των μαθητών με τα μεθοδολογικά εργαλεία που προτείνονται για την ερμηνεία των εκθεμάτων και η οικοδόμηση κριτικής σκέψης αποτελούν τους κύριους στόχους αυτών των προσεγγίσεων (Αναστασιάδης, 2012). Ιδιαίτερα κατά το δεύτερο μέρος του προγράμματος οι μαθητές μπαίνουν στη διαδικασία να μελετήσουν, να ερευνήσουν οι ίδιοι τα αρχαία αντικείμενα και ακόμη να σκεφτούν ποιο είναι το αντικείμενο στο οποίο αναφέρεται η περιγραφή της άλλης ομάδας. Οι αρμοδιότητες που δίνονται στα παιδιά απαιτούν τη προσοχή τους, οπότε δίνεται σε αυτά κίνητρο. Σε αυτό το στάδιο βασικοί στόχοι αποτελούν η καλλιέργεια της ιστορικής παρατήρησης και κατανόησης, της αφαιρετικής σκέψης και της κριτικής ικανότητας των μαθητών.

Στο επόμενο στάδιο εντάσσεται στο πρόγραμμα η συγγραφή ιστορίας. Με τη δημιουργική γραφή δίνεται η δυνατότητα στα παιδιά να εκφράσουν τα συναισθήματα τους και να καλλιεργήσουν τη δημιουργική τους φαντασία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η δημιουργική γραφή είναι μια μέθοδος η οποία βοηθά τα παιδιά να ξεκαθαρίσουν τις δικές τους ιδέες και απόψεις σχετικά με το νεολιθικό πολιτισμό αλλά και να ανακαλύψουν τι έχουν συγκρατήσει απ' όσα έμαθαν κατά τη περιήγησή τους. Επίσης είναι ένα σημαντικό εργαλείο για να συγκρατήσουν στη μνήμη τους τα 5 αυτά ευρήματα από τα οποία εντυπωσιάστηκαν περισσότερο. Στο τέλος του δεύτερου μέρους εισάγεται και η μέθοδος της δραματοποίησης. Το θεατρικό παιχνίδι και η δραματοποίηση εντάσσονται στις βιωματικές μορφές μάθησης και συνιστώνται ως ένας εναλλακτικός τρόπος διδασκαλίας με θετικά αποτελέσματα για όλους τους μαθητές ως προς την ανάπτυξη των γνωστικών και κοινωνικών δεξιοτήτων τους.

Το πρόγραμμα κλείνει με μια άτυπη, ευχάριστη διαδικασία μάθησης, με ένα επιτραπέζιο παιχνίδι γνώσεων για το νεολιθικό πολιτισμό όπου δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να ξανά θυμηθούν με παιγνιώδη τρόπο όλα όσα έμαθαν. Μέσα από τα επιτραπέζια παιχνίδια καλλιεργούνται οι γνωστικές δεξιότητες των παιδιών, η συγκέντρωση, η αντίληψη, η μνήμη και η λογική σκέψη. Επιπρόσθετα, ενισχύεται η συνεργασία, το ομαδικό πνεύμα και ο σεβασμός.

Τέλος όλες οι δραστηριότητες είναι διαμορφωμένες με βάση το ομαδικό πνεύμα και την ομαδοσυνεργατική μάθηση. Αυτός ο τρόπος αποσκοπεί στην κινητοποίηση όλων των μαθητών, ακόμη και των πιο συνεσταλμένων καθώς η πρωτοβουλία αναπτύσσεται ευκολότερα στο πλαίσιο της ομάδας. Επιπλέον

επιδιώκεται η ενδυνάμωση του ενδιαφέροντος των μαθητών για την έκθεση καθώς μπαίνουν στη διαδικασία να ασχοληθούν με προσοχή με τα ευρήματα για να φέρουν εις πέρας τις “υποχρεώσεις” της ομάδας τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- AAM. (1973). *Museum Accreditation: Professional Standards*. Washington.
- Burcaw, G. E. (1997). *Introduction to Museum Work* (3 εκδ.). Walnut Creek, California: Altamira Press.
- Desvallées, A., & Mairesse, F. (Επιμ.). (2014). *Βασικές Έννοιες της Μουσειολογίας*. (Σ. Λάππας, Μεταφρ.) Armand Colin, ICOM.
- Dubé, P. (1995). Exhibiting to see, exhibiting to know. *Museum international, Organizing exhibition space*, 185 (47), σσ. 4-5.
- Elliott, S., Kratochwill, T., Littlefield Cook, J., & Travers, J. (2008). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία: αποτελεσματική διδασκαλία αποτελεσματική μάθηση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Falk, J. H., & Dierking, L. D. (1992). *The Museum Experience*. Washington, D.C.: Howells House / Whalesback Books .
- Hooper-Greenhill, E. (1994). *Museums and their visitors*. London and New York: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (1999). Σκέψεις για τη μουσειακή εκπαίδευση και επικοινωνία στη μεταμοντέρνα εποχή. *Αρχαιολογία και τέχνες*, σσ. 47-49.
- Icom (International Council of Museums) Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων.
- Lave, J., & Wenger, E. (1991) *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
<http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511815355>
- Wellington Gahtan, M., & Pegazzano, D. (2018). *Monographic Exhibitions and the History of Art*. London, United Kingdom: Taylor & Francis Ltd.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. (2005). Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. Στιγμές από την Ιστορία του. *εν Βόλω* (16).
- Άλκηστις. (1995). *Μουσεία και σχολεία : δεινόσαυροι κι αγγεία*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Αναστασιάδης, Π. (2012). *Βασικό Επιμορφωτικό Υλικό* (Τόμ. Ε'). (Μ. Φραγκή, Επιμ.) Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Ασβεστάς, Λ. (Επιμ.). (2019). *e-thessalia*. Ανάκτηση από e-thessalia.gr.
- Βουδούρη, Δ. (2003). *Κράτος και μουσεία : το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων*. Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Γερούση, Ε., & Βιβλιοδέτης, Ε. (n.d.). *Ελληνική Δημοκρατία - Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού*. Ανάκτηση από www.culture.gr.

Γιαννούτσου, Ν., Μπούνια, Α., Ρούσσου, Μ. & Αβούρης Ν. (2011). *Αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών με στόχο τη μάθηση σε χώρους πολιτισμού: μία κριτική θεώρηση επιλεγμένων παραδειγμάτων*. Θέματα Επιστημών και Τεχνολογίας στην Εκπαίδευση, 4(1-3), σ.σ.131-14

Γκαζή, Α. (1999). Από τις μούσες στο μουσείο: Η ιστορία ενός θεσμού διά μέσου των αιώνων. *Αρχαιολογία και Τέχνες*.

Γκαζή, Α. (1999). Η έκθεση των αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές αφετηρίες - Πρακτικές προσεγγίσεις. *Αρχαιολογία και Τέχνες* (73).

Δρανδάκης, Π. (1927-1934). *Μεγάλη ελληνική εγκυκλοπαίδεια* (Τόμ. ΙΖ'). Αθήνα: Ο Φοίνιξ.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας. (n.d.). Ανάκτηση από efamagvolos.culture.gr.

Ζάχαρη, Β., Λαϊβερά, Τ., Οικονόμου, Ι., & Καμπάνη, Χ. (2016). *Τα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων και η συμβολή τους στη βιωματική μάθηση. Η μελέτη του ελληνικού παιδικού μουσείου*.

Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. (n.d.). Ανάκτηση από www.archetai.gr.

Καλογιάννη, Α. (2010). «Μα τι μπορούν να καταλάβουν, τόσο μικρά, στο μουσείο;». Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας στο Αθανασάκειο αρχαιολογικό μουσείο Βόλου. *ΠΡΑΚΤΙΚΑ 2ου Διεθνούς Συνεδρίου Προσχολικής Αγωγής, Β'*, σσ. 162-175. Ιωάννινα.

Καλογιάννη, Α. (2015). Αξιοποιώντας παιδαγωγικά τις επισκέψεις σε μουσεία: Η περίπτωση του Αθανασάκειου Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου. *Museumedu* (1).

Καλογιάννη, Α. (2011). Εκπαιδευτικά Προγράμματα της ΙΓ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Βόλου. Στο Ε. Γαβριλάκη (Επιμ.), *Η Άνοιξη των Μουσείων* (σσ. 277-285). Ρέθυμνο: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνου.

Καλογιάννη, Α., & Βουζαξάκης, Κ. (2014). Περιεχόμενο και χρήση πολυμεσικών εφαρμογών στο «Αθανασάκειο» Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. *1st CAA GR Conference*. Ρέθυμνο.

Καλογιάννη, Α., & Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Α. (2009). Παιχνίδια στο μουσείο. Εκπαιδευτικά προγράμματα της ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α κατά τη διετία 2006-2008. Στο Α. Μαζαράκης Αινιάν (Επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης. Τόμος Ι: Θεσσαλία*. Βόλος: Εργαστήριο

Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας & Υπουργείο Πολιτισμού.

- Καμπεζά, Μ. (2008). Η παιδαγωγική σκέψη του Dewey και της Montessori και η σύγχρονη. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*.
- Κανιάρη, Α. (2013). *Το Μουσείο ως χώρος της Ιστορίας της Τέχνης: Εκθέσεις, συλλογές και η Τέχνη από τον 19ο στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Κουβέλη, Α. (2000). *Η Σχέση Των Μαθητών Με Το Μουσείο*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Λαπούρτας, Α., & Δημητρακάκη, Α. (1993). Μουσείο και Επικοινωνία: Περί ορών και ορίων. *Αρχαιολογία και Τέχνες*. *Αρχαιολογία και Τέχνες* (48), σσ. 87-94.
- Μαλακασιώτη, Ζ. (1990). Το Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. *Αρχαιολογία* (34).
- Ματσαγγούρας, Η. Γ. (2011). *Η Καινοτομία των Ερευνητικών Εργασιών στο Νέο Λύκειο*. Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων Αθήνα.
- Μουλιού, Μ. (1997). *The writing of classical archaeology in post-war Greece (1950 to the present). The case of museum exhibitions and museum narratives*. Ανάκτηση από Ira.le.ac.uk.
- Μούλιου, Μ., & Μπούνια, Α. (1999). Μουσειακές Εκθέσεις. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στη μουσειακή θεωρία και πράξη. *Αρχαιολογία και Τέχνες*, σσ. 70, 53-58.
- Μπαμπινιώτη, Γ. Δ. (2008). *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας : με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων: ερμηνευτικό, ετυμολογικό, ορθογραφικό, συνωνύμων, αντιθέτων, κυρίων ονομάτων, επιστημονικών όρων, ακρωνύμιων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νάκου, Ε. (2001). *Μουσεία : εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός*. Αθήνα: Νήσος.
- Νικονάνου, Ν. (2005). Ο ρόλος της μουσειοπαιδαγωγικής στο σύγχρονο μουσείο. *Τετράδια Μουσειολογίας 2*, σσ. 18-25.
- Νικονάνου, Ν., & Κασβίκης, Κ. (2008). *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο : εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Νικονάνου, Ν., Μπούνια, Α., Φιλίππουπολίτη, Α., Χουρμουζιάδη, Α., & Γιαννούτσου, Ν. (2015). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. (Ν. Νικονάνου, Επιμ.) Εκδόσεις Κάλλιπος.
- Νικονάνου, Ν. (2010). Μουσειοπαιδαγωγική: από τη θεωρία στην πράξη.

- Οικονόμου, Μ. (2003). *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός;*» *Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*. Αθήνα: Κριτική.
- Ορφανίδη, Λ., & Λυριτζής, Ι. (2003). *Εισαγωγή στην μουσειολογία και στην προληπτική συντήρηση*. Ρόδος: Καρδαμίτσα.
- Παπαδόπουλος, Σ. Α. (2003). *Ανθρωπολογικά μουσειολογικά : μικρά μελετήματα*. Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
- Πετράκος, Β. Χ. (1991, Ιούνιος). Το πρώτο μουσείο της Ελλάδας. *Ο Μέντωρ* , 4 (16), σσ. 90-98.
- Πλατή, Μ. (1991). Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης. *Αρχαιολογία* (38), σσ. 6-10.
- Ρωκ Μελά, Σ., & Μουρατιάν, Ζ. (2008). Σχεδιασμός Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων. Στο *Σχεδιασμός Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων - Οδηγός για τον εκπαιδευτικό*. Λαύριο: Βιοτεχνικό Βιομηχανικό Εκπαιδευτικό Μουσείο.
- Σαλή, Τ. (2006). *Μουσειολογία 2. Βασικές αρχές έκθεσης μουσειακών συλλογών. Παρουσίαση και ερμηνεία – Φωτισμός – Υποτιλισμός – Χρώμα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τζιαφέρη, Σ. Γ. (2005). *Το σύγχρονο μουσείο στην ελληνική εκπαίδευση μέσα από το παράδειγμα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων*. Αθήνα: Κυριακίδη Αφοί.
- Τζώνος, Π. (2013). *Μουσείο και Μουσειακή Έκθεση*. Θεσσαλονίκη : Εντευκτήριο.
- Τσιαμάγκα, Ε. (2020, Ιούνιος 25). Τα εκπαιδευτικά προγράμματα στο Αθανασάκειο Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου από το 2017-1018.
- Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού*. (n.d.). Ανάκτηση από www.culture.gr.
- Χατζηνικολάου, Τ. (2002). Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων και η Μουσειοπαιδαγωγική. (Γ. Κόκκινος, & Ε. Αλεξάκη, Επιμ.) *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή* .
- Χουρμουζιάδη, Α. (2010). Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου. Μήπως ήρθε η ώρα να μιλήσουμε για το μετά-μουσείο;. *Ημερίδα για την Ιστορία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και της Αρχαιολογικής Έρευνας στη Θεσσαλία*. Βόλος.
- Χουρμουζιάδη, Α. (2006). *Το ελληνικό αρχαιολογικό μουσείο : ο εκθέτης, το έκθεμα, ο επισκέπτης*. Θεσσαλονίκη : Βάνιας .
- Χουρμουζιάδης, Γ. (1976). Το Μουσείο Βόλου. *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* (1).

